

ALUKSI

Vuonna 1917 ilmestyi *Åbo profiler* -teos, joka sisälsi Hilding Ekelundin leikkaamia taidekuvia silhouetteja keskeisistä turkulaisista vaikuttajista. Suomen asema oli mullistumassa, mutta kuvatut turkulaiset olivat kaupungin luotettuja ja pitkäaikaisia vallankäyttäjiä. He symboloivat jatkuvuutta.

Tämä teos esittelee turkulaisia 1800-luvun profileja, mutta saksilla leikatun paperin sijasta henkilökuvat koostuvat lyhyistä teksteistä. Suurin osa niistä on aikaisemmin julkaistu Turkulaisen tammikuun nimellä Turku/Åbo1800-hankkeen blogisivuilla. Turun kaupunkitutkimusohjelman rahoittama ja Turun yliopiston yleisen historian oppiaineen piirissä tehty esitutkimushanke tarkasteli pääkaupunkiasemansa menettänyttä Turku vilkkaana kansainvälisten kontaktien solmukohtana vuosina 1812–1917.

Teoksen profileiksi valikoitui kiinnostavia henkilöitä, joita kohtasimme tutkimuksissamme. Emme kirjoittaneet täydellisiä elämäkertoja vaan pikakuvia, jotka avaavat lukuisia erilaisia näkökulmia Turkuun. Teos ei kerro vain merkittävänä pidetyistä turkulaisista. Sen sivuilla kohtaavat erilaiset kaupungissa asuneet ja vierailleet ihmiset. He heijastelevat kaupungin monimuotoisuutta.

Mitä teos tavoittelee? Se ei koostu perinteisistä tieteellisistä teksteistä, vaan blogi- ja Facebook-kirjoituksista, joita oli hauska tehdä ja jotka keskustelivat nettiyhteisön kanssa. Toisaalta tutkimuksellinen ulottuvuus on läsnä. Michelle Vovellen toimittama *L'homme des Lumières* -teos (1996) tarkastelee 1700-luvun Ranskaa kymmenestä erilaisesta näkökulmasta. Yhtä totuutta ei ole, sillä papin, virkailijan tai kauppiaan toiminta ja ajatukset syntyvät erilaisissa yhteiskunnallisissa todellisuuksissa. Ne kohtaavat hetkittäin, mutta ovat silti selvästi erillisiä.

Kirjamme ihmiset eivät edusta jotain tiettyä yhteiskuntaryhmää, vaan kerromme kiinnostavista kohtaloista, jotka linkittyvät usein. Turku oli 1800-luvulla niin pieni kaupunki, että monet teoksen henkilöt tunsivat toisensa. Heidän tarinansa ja niiden leikkauspisteet ovat mikrohistoriaa, jonka keskeisenä näyttämönä on Turku, mutta joka ulottuu Karibialle ja Japaniin asti.

Turussa 31.5.2017.

Janne Tunturi ja Taina Syrjämaa

Nils Henrik Pinello

Nils Henrik Pinellon (1802–1879) genovalainen isoisä oli tullut 1700-luvun alussa Pohjoismaihin muinaista Skandinaviaa kuvaavien tarinoiden innoittamana. Lapsenlapsesta tuli tärkein 1800-luvun turkulaistarinoiden kertoja. Hän oli syntyperäinen turkulainen: vanhemmat olivat muuttaneet kaupunkiin Tukholmasta vuonna 1795.

Opiskeltuaan vuoritieteitä Pinello halusi maanviljelijäksi. Hän omisti 1820- ja 1830-luvun taitteessa sekä Kartanonkylän kartanon että Kirjakkalan ruukin, jossa hän perheineen asui. Maatalous ei ollut Pinelloa varten, vaan hän vieraili jatkuvasti Turussa ja kaupungin juhlat jatkuivat ruukilla. Vuoden 1827 palo ei tuhonnut kaupungin vilkasta seuralämää kuin hetkeksi, mutta Pinellon tilukset alkoivat ränsistyä. Hän muutti perheineen takaisin Turkuun vuonna 1836.

Maanviljelijäksi aikoneesta Pinellosta tuli toimittaja, koska hän tarvitsi Turkuun palttuaan tuloja. Hän vastasi *Åbo Tidningar* -lehdestä samalla, kun toimi Suomen talousseuran tehtävissä. Pinelloa onnisti, sillä hän oli hienostunut kirjoittaja, joka pääsi hyödyntämään ajan hermolla ollutta mediaa. Sanomalehdissä virtasivat paikalliset ja maailmanlaajuiset tapahtumat. Taiteesta ja historiasta kiinnostunut toimittaja Pinello loi turkulaista kirjallista kulttuuria samalla tavalla kuin Zachris Topelius kirjoitti Helsinkiä ja Suomea eläväksi.

Pinello ei vain kirjoittanut. Hän osallistui aktiivisesti yhdistyksiin, jotka rakensivat turkulaista omakuvaa. Ruotsalaista teatteria, Porthanin patsasta tai Kaarina Maununtyttären sarkofagia ei olisi ilman häntä. Pinello oli myös yrittäjä, joka pyöritti ravintola Pinellaa Turun vanhassa keskustassa. Hän oli mukana kaikessa – ja kirjoitti onneksi muistoistaan.

Vuosina 1866–1878 Pinello julkaisi viisi vihkosta nimellä *Små berättelser och tidsbilder* (Pieniä kertomuksia ja ajankuvia). Ne kertovat laajasti kieli- ja luokkarajat ylittäen Turusta ja sen lähialueista. Nämä osin fiktiiviset tarinat ovat vaikuttaneet myös tässä esitettävien turkulaisten valintaan.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: August Tholander 1858–1860. Museovirasto. Finna.

Elise Ekqvist

Kansakoulunopettajien juhlat päättyivät 1900-luvun alussa usein Elise Ekqvistille (1818–1906) osoitettuun laulutervehdykseen. Ekqvist oli Tukholmassa kouluttautunut Turun ensimmäisiä kansakoulunopettajia. 75 vuotta täytettyään hän symboloi monen mielestä kaupungin koulujen historiaa.

Ekqvististä tuli kansakoulunopettaja vasta yli 50-vuotiaana. Sitä ennen hän oli opettanut turkulaisia liikkumaan. Hän oli yksi sairastoimintelun pioneereista. Hän avusti piirilääkäri A. Cajanderia tämän järjestäessä sairastoimintelua 1842–1848. Kyse oli sekä miehille että naisille tarkoitettusta fysioterapian edeltäjästä. Myöhemmin Ekqvist opetti liikuntaa Boreniuksen yksityiskoulussa.

Cajanderin 1840-luvulla järjestämän sairastoimintelun esikuva oli todennäköisesti Tukholmassa. Siellä jo vuodesta 1813 toiminut Kungliga Gymnastiska Centralinstitutet oli maailman ensimmäisiä urheiluun keskittyneitä korkeakouluja, joka perustettiin vahvistamaan ruotsalaisia vuoden 1809 sodan jälkeen. Siitä tuli myös naisten emansipaation väylä. Vaikka GCI antoi ensimmäiset tutkintonsa vasta vuonna 1887, naiset pääsivät kouluttautumaan sen kursseille jo 1860-luvulla.

Opettaja Olga Ravilan
1B luokka vuonna 1920.

Elise Ekqvist oli jo jättänyt sairastoimintelun siinä vaiheessa, kun GCI alkoi ottaa naisia mukaan kursseille. Hän muutti Tukholmaan valmistamaan gelatiinikapseleita ja valmistui lopulta opettajaksi. GCI:n kursseilla käyneitä sairastoimintelun taitajia alkoi tulla Turkuunkin 1860-luvun lopulla ja ainakin Kupittaaalla järjestettiin tunteja. Voimintelun

piti tervehdyttää ruumista ja lievittää kipuja. Sen kilpailijaksi koettiin tässä vaiheessa sähkö, jonka terveysvaikutuksiin uskottiin vahvasti.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Raunistulan linjojen mukuloiden kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke.

Astaff ja Wirmolin

Yliopistot ja oppilaitokset ovat tieteen ja koulutuksen keskuksia, mutta niiden vaikutus on näkynyt kaupunkikuvassa myös muuten. Turun akatemiassa oli 1820-luvulla kirjoilla vuosittain noin 450 ylioppilasta. Sen ympärillä eli niitäkin, joista Nils Henrik Pinello kirjoittaa "Akatemian loiskasveina". Astaff ja Wirmolin kuuluivat näihin yliopiston ja akateemisen elämän lähistöltä elantonsa hankkineisiin marginaalihahmoihin.

Turun akatemiantalo.

Astaff vietti aikaansa akatemian takana köyhälistön ja remuavien opiskelijoiden Rysänmäellä. Hän oli "vapauden ystävänä" useasti poliisin pidättämä ja osallistui yliopiston tilaisuuksiin aina, kun se oli mahdollista. Astaff toimi akatemian epävirallisena vah-timestarina, joka kutsui opiskelijoita filosofeiksi. Häntä tarvittiin vuonna 1821, kun professori Israel Hwasser loukkaantui vakavasti opiskelija J. E. Gadolinin hyökättyä tämän

kimppuun. Astaff sai tehtäväkseen vartioida Gadolinia. Tämä käski Astaffin hakemaan hänelle kirjan ja karkasi katon kautta. Gadolin löytyi pian, mutta kuuliainen Astaff joutui vaikeuksiin.

Wirmolinilla puolestaan oli vähäiseltä vaikuttava mutta olennainen tehtävä. Hän oli kapellirengi, joka kantoi soittokunnan soittimet. Konsertin aikana hän nukkui tai ryypäsi. Wirmolinille ja Astaffille yliopiston siirtyminen Helsinkiin merkitsi – Pinellon mukaan – elämän helpottumista mutta samalla myös tulojen ja juomarahojen pienene- mistä.

Pinello kertoo, miten Astaff, Wirmolin ja monet muut loiskasvit hävisivät Akatemian myötä. Turusta katosi hänen mukaansa opiskelijoiden ilo sekä monia originaaleja, jotka jäljittelivät akateemista elämää ja osallistuivat siihen niin paljon kuin pystyivät. Marginaalihakmoja koskevien kertomusten todenperäisyyttä on monesti vaikea jäljittää, mutta niissä voi nähdä häivähdyksiä sellaisesta maailmasta, jonka yliopistojen ja ylioppilaskuntien viralliset tarinat unohtavat.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Postikortti. Matti Kulon kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke.

Henrik Koskinen

Turkua on pidetty huonosti ulkopuoliselle avautuvana kaupunkina, jonne muualta tulleen on vaikea sopeutua. 1800-luvun liike- ja kulttuurielämästä on helppo löytää esimerkkejä tästä piirteestä. On myös toisenlaisia tapauksia, kuten rautakauppias Henrik Koskisen (1841–1894) vaiheet osoittavat.

Koskinen syntyi Henrik Gustafssonina Isojoella. Isä kuoli Henrikin ollessa yhdeksän, ja perheen vanhin lapsi lähetettiin kerjäämään. Hän päätyi kauppa-apulaiseksi Kristinankaupunkiin ja lopulta Turkuun, jossa hänet tunnettiin Henrik Koskisena. Koskinen pääsi töihin rautakauppaan ja perusti jo vuonna 1871 oman liikkeen yhdessä F. E. Hornborgin kanssa. Kauppa siirtyi pian keskeiselle paikalle Linnankatu 1:n pihapiiriin.

Rautakaupoissa oli lähes kaikkea, mitä 1800-luvun nikkaroiijat ja yrittäjät tarvitsivat. Kaupunkia rakennettiin ja uusia yrityksiä suunniteltiin rautakauppojen tarjoamalla tuotteilla. Rautakaupat olivat moderneja yrityksiä, jotka elivät samassa juhlien ja vuodenaikojen rytmissä kuin muutkin liikkeet. Joulukin huomioitiin: *Sanomia Turusta* kehuu Koskisen rautakaupan jouluun kuuluneen ”äärettömän rikas valikoima kaikenlaisia metalliteoksia”. Rautakauppojen tuotteet heijastelivat myös tee-se-itse-ihmisten toiveita muuttuvassa kaupungissa. Turkulaisten rautakauppojen tuotteissa yhdistyivät

maaseudun omavaraistalous ja kaupunkielinkeinojen tarpeet.

Rautakaupat eivät auttaneet vain rakentamaan. Kesäkuun 1888 alussa Turussa yritettiin polttaa kauppias Åströmin talo ja harjatehdas Linnankadulla sekä rouva Lindewallin myymälä Vartiovuorenkadulla. Lehdet kirjoittivat innokkaasti murhapoltoista. Ne pääsivät pian myös seuraamaan oikeudenkäyntiä, jossa paljastui, miten sytytysseksessä käytetty kaasuöljy oli ostetun Koskisen rautakaupasta. Makkarantekijä Gronenberg lähetettiin lääninvankilaan sen jälkeen, kun kaikki Koskisen työntekijät olivat todistaneet hänen ostaneen öljyn.

Koskisen ja Hornborgin kaupassa myytiin muun muassa pöytäveitsiä ja -lusikoita, mainostettiin *Sanomia Turusta* lehdessä 26. tammikuuta 1872.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Dunja Hermansin kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke.

Anna Salmberg

Anna Salmberg (1788–1868) tunnetaan noin vuonna 1823 Turkuun perustetusta tyttökoulusta. Aikaisemmin turkulaisia tyttöjä oli lähetetty sisäoppilaitoksiin yleensä Tukholmaan, mutta 1820-luvulla tilanne alkoi muuttua. Koulun oppilaisiin kuului kaksi tulevaa kirjailijaa, Fredrika Tengström (myöhemmin Runeberg) ja Vendla Randelin.

Anna Salmbergilla oli poikkeuksellinen tausta, joka kuvaa kuinka Turun 1800-luvun historia liittyy myös kolonialismin vaiheisiin. Englantia ensimmäisenä kielenään puhunut Anna Brinck syntyi Kööpenhaminassa, mutta muutti vanhempiensa kanssa Karibi-amerelle. Tanskan Länsi-Intian ja Guinean kauppakomppania oli vallannut Saint Thomasin, Saint Croix'n ja Saint Johnin saaret 1600-luvulla. Tanskan valtio teki niistä siirtomaansa vuonna 1754. 1800-luvun alussa saaria pidettiin kukoistavana alueena, joka veti puoleensa uutta elämää etsineitä tanskalaisia.

Saarilla tuotettiin noin 35 000 hengen orjatyövoimalla sokeria, kun eurooppalaisia

oli vain noin 3500. Orjien käyttämistä paheksuttiin ja Tanska kielsi orjien tuonnin vuonna 1803. Karibialla toiminta kuitenkin jatkui. Ilmapiiri oli jännittynyt. Haitissa orjat aloittivat kapinan ja perustivat oman tasavallan, joka kukistettiin.

Anna Brinck vietti lapsuutensa ja nuoruutensa Länsi-Intiassa, mutta hän oli myös valmis lähtemään, kun se oli mahdollista. Saint Thomasin satamaan purjehti aluksia kaikkialta maailmasta. Yhden mukana tuli suomalainen kofferdikapteeni Arvid Abraham Salmberg, jonka Anna nai. Hän matkusti miehensä mukana Turkuun, missä Arvid kuoli jo 1809. Anna jäi Suomeen useita kieliä puhuneena 21-vuotiaana leskenä.

Tyttökoulun opiskelijoita.

Anna Salmbergista ja tämän koulusta on vain vähän tietoja ja osa niistä on ristiriitaisia. Vielä suuremmaksi arvoitukseksi on jäänyt hänen elämänsä Karibialla ja tulonsa Turkuun. Uutta tietoa Anna Salmbergin varhaisvaiheista saattaa olla tulossa jo kevään 2017 aikana. Tanskan valtionarkiston suuri The Danish West-Indies -projekti on valmistumassa. Siirtomaata koskevia arkistoja digitoidaan ja materiaalin voi tehdä pian hakuja. Ehkä Anna ja Arvid Salmbergin lisäksi löytyy muitakin 1800-luvun kansainväliseen Turkuun liittyviä henkilöitä.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Sanna Linjama-Mannermaan kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke.

Israel Hwasser

Den svenska läkaren, författaren och tänkaren Israel Hwasser (1790–1860) flyttade efter professor Gabriel Erik von Haartmans död från Stockholm till Åbo år 1816 för att sköta professuren i praktisk och teoretisk medicin vid det Kejsrerliga Universitetet. Hwasser var känd som en färgstark och hjärtlig person som inspirerades av den tyska romantiken. Han har även betecknats som en av Sveriges främsta läkarideologer på 1800-talet. Grunden till flera av hans mera högtravande teorier kan spåras till tiden då han bodde i Åbo.

J. E. Gadolin, en av Hwassers studenter, slog på universitetet Hwasser i huvudet med sitt svärd före julen 1821. Hwasser fick endast ett litet sår nära ögonbrynet men föll och slog huvudet i stengolvet och måste tillbringa flera veckor i sängen. Under vårdnadstiden började han formulera sitt naturfilosofiska system och tillämpa det i medicinvetenskapen. Som många av romantikens filosofer antog han att två polära krafter verkade hos levande varelser. Hwasser ansåg att sjukdomarna var följda av en obalans mellan det materiella och andliga i människan.

Medicinvetenskapen skulle enligt Hwasser vid sidan av tekniska och materiella hjälp-medel uppfylla den hippokratiska idealen också genom att sköta en etisk eller religiös uppgift. Läkarna skulle genom kärlek och uppmuntrande försöka åter förbinda det andliga till det kroppsliga i sina patienter. I kontext med dessa holistiska tankarna ansåg Hwasser också att J. E. Gadolin borde få vård istället för att bli bestraffad. Hwasser kritiserade dock också de dåtida svenska mentalsjukhusen vilka enligt honom förvarade de sjuka men inte gjorde tillräckligt för att återställa deras hälsa.

Bland annat Hwassers idealisering av läraryrket, hans etiska uppfattningar och den professionella självkänslan som han förmedlade till sina studenter ledde till en rejäl förökning av medicinstudenternas mängd i Åbo. Han var mycket omtyckt som föreläsare. Hwasser lämnade Åbo i 1830, tre år efter dess brand, för att fortsätta sitt verk i Uppsala. Hans gestalt som moralisk visionär hade inverkan på flera studenter, t.ex. Immanuel Ilmoni, som blev senare professor i praktisk medicin vid Helsingfors Universitet.

Teksti: Jan Helenius

Kuva: Johan Erik Lindh 1904. Museovirasto. Finna.

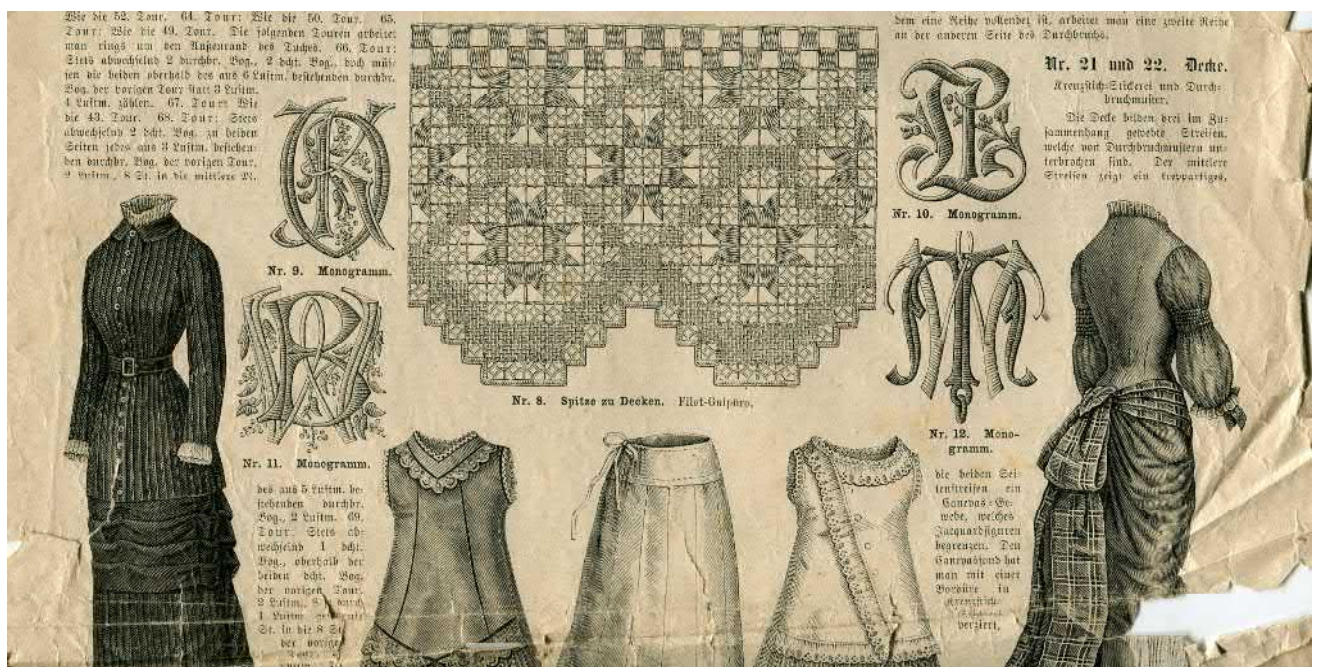
Johan Fredrik Heldt

Tor Carpelanin *Åbo donatorer* -teoksen (1910) turkulaisprofiilit ovat yhteiskunnan vaikaita tukipylväitä, joiden elämän erikoisuudet ja erityisyydet pitää lukea rivien välistä. Mukana on ainakin yksi poikkeus. Johan Fredrik Heldtiä (1780–1854) Carpelan kuvaa ”eläväiseksi, luisevaksi ja hienostuneeksi ukoksi, joka pukeutui vanhanaikaisen elegantisti yltympäriinsä koruihin ja ketjuihin peitettynä, edeten rottinkikeppi kädessään ja kultarenkaat korvissaan yhden naimattoman mamsellin tai leskirouvan luota toista tapamaan, kaikkialla uskottuna ystävänä.”

Heldtin elämä kietoutui historian ja naisten ympärille. Tiedot hänen vanhemmistaan vaihtelevat, mutta hänet kasvatti kaksi sukulaistäitiä, jotka opettivat hänet mestarilliseksi neulojaksi, kutojaksi, brodeerajaksi ja kankaiden käsittelijäksi. Heldt oppi helpolla myös vanhoja lauluja ja oli kiinnostunut sukulaistensa muotokuvista. Hän uskoi kertomuksia siitä, että suku olisi tullut Saksasta Turun alueelle jo keskiajalla.

Lapsuuden olosuhteet vaikuttivat Heldtiin ratkaisevasti. Hänestä tuli Turun naisten vaatettaja, joka solmi luottamuksellisia suhteita asiakkaisiinsa. Hän teki testamentteja ja ja esiintyi mielellään kamreerina, kirjurina tai kirjanpitäjänä. Heldt ei ohjannut uskottujen naisten rahoja itselleen vaan yhteiseen hyvään, kuten Bell-Lancaster-koululle ja kaupungin köyhäinhoitoon.

Heldtin oman asunnon täyttivät kertomusten mukaan historialliset esineet, hienot kankaat ja taide. Häntä kiinnostivat varsinkin historian suurnaiset, joiden muotokuvista olisi saanut oman galleriansa. Turussa Heldtiä innostivat erityisesti tuomiokirkon vaiheet.

Sivu 14. helmikuuta 1881 ilmestyneestä saksalaisesta *Der Bazar* lehdestä.

Heldtin historian harrastus sai Zachris Topeliuksen kysymään tältä apua. Topeliuksen *Hertiginnan af Finland* (Suomen herttuatar) -romaani (1850) kertoi Eva Merthenistä, joka oli vuosien 1741–1743 sodan venäläisen ylipäällikön James Keithin rakastettu. 1700-luvun Turkuja kuvaava kertomus sai Heldtin kiinnostumaan, romaanissa viitattiin hänen sukunsa vaiheisiin. Hän auttoi Topeliusta hahmottamaan Turun historiaa ja vanhoi toistavansa totuudenmukaisesti kuulemiaan kertomuksia.

Suullinen perimätieto ja 1800-luvun normit ovat hallinneet kuvaa myös Johan Fredrik Heldtistä.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Dunja Hermansin kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke.

Maria Aurora ”Maissi” Erkko (o.s. Holländer)

Maria Aurora eli Maissi Erkko (1872–1936) oli yhteiskunnallinen vaikuttaja ja yksi Suomen ensimmäisiä naisasianaisia. Maissilla oli laajaa kansainvälistä elämäkokemusta ja yhteyksiä moniin ajan avainhenkilöihin. Aikalaiset tunsivat hänet kuumaverisenä ja aatteellisena. Muun muassa Hilja Vilkema kuvaili Maissia: ”Ken tuli Maissi Erkon kanssa tekemisiin, tunsu ensi kohtaamalta, että oli tavannut persoonallisuuden, jossa oli voimaa ja tulta ja ehkä jyrkkyyttäkin. Tummat silmät saattoivat välähtää ja sanat iskeä. Mutta samalla sai sen vaikutelman, että sanojen takana oli harvinaisen rehellinen ajatus ja tahto.”

Maissi oli linkki vanhan Hollannista 1600-luvulla Tammisaareen ja myöhemmin Turkuun muuttaneen Holländerien (Hollender-Ridderien) suvun ja nousevan lehtidynastian, Erkkojen välillä. Maissin vanhemmat Johan Fredrik ja Aurora Holländer asuivat Turun saaristossa Seilin saarella, jossa myös Maissi syntyi vuonna 1872. Turku ja erityisesti Seili säilyivät hänelle tärkeinä tukikohtina koko hänen elämänsä ajan. Maissi nai vuonna 1894 *Päivälehdessä* (myöhemmin *Helsingin Sanomat*) perustajajäsenen ja päätoimittajan Eero Erkon. Pariskunnan poika Eljas Erkko tunnetaan samoin sanomalehtimiehenä ja poliitikkona. Maissi oli kuitenkin paljon enemmän kuin vain suurmiesten vaimo ja äiti, vaikka hänellä onkin tulkittu olleen suuri vaikutus muun muassa naisten äänioikeutta kannattaneeseen kansanedustajamieheensä.

Valmistuttuaan Turun suomalaisesta tyttökoulusta Maissi opiskeli Elise Ekqvistin mallin mukaan sairastoimintajaksi Helsingissä täydentäen opintojaan Tukholmassa. Pariskunnan tapaamisen aikaan molemmat olivat kiireisiä aloillaan; sormuksetkin oli vaihdettava kirjeitse. Maissin ja Eeron kirjeenvaihdosta ennen häitä käy ilmi, että

Maissi piti hyvin tärkeänä sitä, että avioliitosta tulisi tasa-arvoinen ja yhteisiä asioita hoidettaisiin yhteisesti.

Johan Fredrik ja Aurora Olivia Holländerin aikuisiksi eläneet lapset, Maria Aurora keskellä.

Perhe muutti Helsinkiin, jossa Maissi perusti yhdessä uuden ystävänsä Tekla Hultinin kanssa venäläistämistoimenpiteitä vastustaneen Naiskagaalin, joka muun muassa välitti kiellettyjä lehtiä. Maissi oli myös vuonna 1902 mukana perustamassa perustuslailisten suomenmielisten naisten keskustelupiiriä, Nuorsuomalaista Naisklubia. Kyseinen vuosi oli katovuosi, jonka vuoksi perustettuun hätäaputoimikuntaan Maissi myös osallistui. Vuodet 1903–1905 perhe joutui viettämään maanpaossa New Yorkissa. Maissi alkoi Amerikan-kokemuksistaan innostuneena ajaa työväestön ja palvelusväen asiaa. Jo paluunsa kunniaksi järjestetyissä Naisklubin juhlissa hän puhui alaluokan naisten vertaisena kohtelun puolesta. Maissi valittiin vuonna 1907 perustetun Suomalaisen

Naisliiton Helsingin osaston ensimmäiseksi puheenjohtajaksi.

Maissi jatkoi yhteiskunnallista toimintaa koko elämänsä. Viron vapaussodan (1918–1920) avustustoimikunnassa Maissilla oli useita tehtäviä, joista hän sai tunnustukseksi sekä virolaisia että suomalaisia kunniamerkkejä. Miehensä kuoltua Maissi toimi aktiivisesti Sanoma Osakeyhtiössä kuolemaansa vuonna 1936 saakka. Hilja Vilkemaan artikkeli Maissin elämästä *Naisten Ääni* -lehdessä oli tuolloin otsikoitu: ”Hehkuva ja rohkea sydän on poissa”.

Teksti: Saara Penttinen

Kuva: Matti Halonen: *Hollender-Riddeitä* 2012.

Carl August Renvall

Saksalainen, Pariisissa asunut kirjailija Heinrich Heine sai alkukesästä 1853 lähetyksen Helsingistä. Se sisälsi hänen runojaan esitelleen ruotsinnoksen, *Dikter af H. Heine*. Teoksen olivat kääntäneet säveltäjänä jo hieman mainetta saanut ylioppilas Karl Collan ja turkulainen tuleva opettaja Carl August Renvall. Käännös oli julkaistu jo neljä vuotta aikaisemmin, jolloin Collan oli ollut 21-vuotias ja Renvall viisi vuotta vanhempi. Kirja ehdittiin lähettää molempien kääntäjien nimissä, sillä Renvall kuoli samana kesänä, kun Heine sai paketin.

Käännöshankkeen aloitteentekijä oli todennäköisesti Renvall. Hän oli syntynyt Naantalissa pormestarin poikana ja siirtynyt Turun triviaalikoulun jälkeen Helsingin yliopistoon vuonna 1841. Renvall oli mukana Sjuan-kirjallisuuspiirissä, jossa haluttiin levittää tietoa uudemmasta saksalaisesta kirjallisuudesta. Renvall oli muiden piiriläisten tavoin kiinnostunut Heinesta ja pitänyt hänestä varhaisen esitelmän vuonna 1847. Collanin ja Renvallin kokoelma sisälsi valikoiman runoja *Buch der Liederistä*. Se ilmestyi osana suomalaista Heine-buumia, kun tämän yksittäisiä runoja tuntui kääntävän lähes jokainen siihen kyennyt.

Renvallin ja Collanin tie ensimmäisiksi Heinen ruotsintajiksi juuri vuonna 1849 on mielenkiintoinen. Heine oli kritisoinut romantiikan kirjallisuuden pateettisuutta ja Wienin kongressin jälkeisen ajan harvainvaltaa kuten myös nousevaa kansallismielisyyttä. Hän muutti Pariisiin vuonna 1831 ja oli monelle saksalaisen radikaalin ajattelun keskeinen hahmo. Euroopan hullun vuoden 1848 vaikutukset näkyivät myös Suomen suuriruhtinaskunnassa, mutta varovaiset äänenpainot voittivat. Kokoelmaan käännetyt runot eivät olleet yhteiskunnallisia tai ottaneet kantaa ajan aatevirtauksiin.

Valmistuttuaan filosofian maisteriksi vuonna 1850 Renvallista tuli Turun yläalkeis-

koulun opettaja, jonka elämässä todennäköisesti oli vain vähän viitteitä 1840-luvun lopun kiihkeän poliittisen toiminnan vuosiin. Yhteiskunnallisuuden sijasta 1850-luvun alussa puheenaiheeksi ja pelon kohteeksi nousi kolera. Epidemia oli alkanut Pietarissa vuoden 1852 syksyllä. Helsingissä ensimmäiset sairastumiset rekisteröitiin kesäkuun 1853 alussa. Turkuun tauti tuli heinäkuun puolivälissä. Muutaman viikon aikana se tarttui ainakin 1029 ihmiseen, joista 457 kuoli. Vielä 1900-luvun alussa tätä muisteltiin aikansa pahimpana pandemiana. Kolera tappoi myös nuoria ja terveitä, minkä takia sitä pelättiin erityisesti.

Svenska klassiska lyceum, jossa Renvall oli opettajana.

Turkulaisten kuolleiden joukossa oli opettaja Carl August Renvall, joka ehti sairastaa vain muutaman tunnin. Koleran voimasta kertoo se, että myös Heinen toinen ruotsintaja Karl Collan kuoli siihen vuonna 1871. Heine puolestaan kirjoitti varhaisen kuvauksen koleran tuhoista sen puhjettua Pariisissa vuonna 1832.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Lukujärjestyksen kuvitus. Matti Kulon kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke.

Pehr Ferdinand Sibelius

Jean Sibeliuksen setä Pehr Ferdinand Sibelius (1819–1890) asui Turussa yli puolet elämästään. Hän muutti synnyinkaupungistaan Loviisasta Turkuun vuonna 1846 ja työskenteli aluksi kauppias Abraham Kingelinin (1788–1849) palveluksessa kauppaapulaisena ja kirjanpitäjänä. Myöhemmin Pehr ryhtyi itsekin kauppiaaksi. Lieneekö ollut juuri Kingelinin ansiota, että Pehr keskittyi erityisesti siementen kauppaamiseen – Kingelin oli puutarha-alan uranuurtaja Suomessa. Pehr piti liikettään vuosien varrella useissa eri osoitteissa Turun keskustassa, muun muassa Mannerströmin talossa Aura-joen rannassa sekä kauppatorin läheisyydessä silloisella Venäjän kirkkokadulla (nykyinen Yliopistonkatu).

Päivätyönsä lisäksi Pehr Sibelius oli innokas amatöörimuusikko. Hän omisti useita soittimia ja hänen kerrotaan musisoineen itsekseen poikamieskodissaan etenkin öiseen aikaan. Pehr myös lauloi tuomiokirkon urkurin, ruotsalaisen Johan Fredrik Boströmin (1833–1865), johtamassa sekakuorossa 1860-luvulla ja hoiti kuoron kirjanpitoa. Kirjanpitotehtäviä Pehr hoiti myös Turun vapaapalokunnassa, jonka rahastonhoitajana hän toimi lähes 30 vuoden ajan (vuosina 1858–1886).

Pehr Sibelius oli myös intohimoinen tähtitieteen harrastaja. Hänen on kerrottu istuneen kokonaisen yön tyhjällä tontilla Humalistonkadun varrella odottamassa maahan putoavaa meteoriittia sekä lahjoittaneen rahaa tuntemattomalle ranskalaismiehelle, joka aikoi rakentaa Siperiaan laitteiston saadakseen yhteyden Marsplaneettaan.

Pehr Sibelius oli vuonna 1868 kuolleen veljensä Christianin lapsille varsin läheinen sukulainen, joka seurasi esimerkiksi Jannen elämää mielenkiinnolla ja tuki hänen musiikkiopintojaan paitsi henkisesti myös rahallisesti. Pehr myös lahjoitti Jannelle laadukkaan soittimen – luultavasti Jakob Steinerin (1617–1683) rakentaman viulun, jonka toinen Jannen setä, merikapteeni Johan Sibelius (1818–1864)

oli hankkinut Pietarista vuonna 1860. Pehrin kerrotaan osallistuneen ahkerasti koti-kaupunkinsa konserttielämään, mutta veljenpoikansa sävellyksiä hän ei koskaan ehtinyt kuulla esitettävän julkisesti, sillä hän kuoli ennen Turun ensimmäistä Sibeliuksen musiikkia sisältänyttä konserttia vuonna 1890. Pehr Sibeliuksen hauta sijaitsee Turun vanhalla hautausmaalla.

Teksti: Sanna Linjama-Mannermaa, Sibeliuksen museon amanuenssi

Kuva: Sibeliuksen museo.

Kohtaamisia Ruotsin-laivalla

Heinäkuun lopussa 1856 siipiras-laiva Örnköld lähti Tukholmasta kohti itää. Suuntana oli ensin Turku, mistä matka jatkui Helsinkiin ja Pietariin. Laiva oli rakennettu Ruotsissa jo 1830-luvun lopulla, mutta se oli ostettu huolehtimaan Turun ja Tukholman välisestä liikenteestä samana keväänä. Merimatkalla kohtasivat monenlaiset ihmiset, joita on mahdollista jäljittää säilyneiden matkustajaluetteloiden avulla.

Laiva Dagmar Aurajoella.

Örnköldin mukana Tukholmasta kohti Turkuun lähti monta matkustajaa, joiden elämät linkittyivät Turun ja Suomen historiaan. Kaikki eivät olleet turkulaisia, mutta he liittyivät kaupunkiin läpikulkumatkoillaan. Laivasta Turkuun jäivät *Välskärin kertomuksia* kirjoittava 38-vuotias historian professori Zachris Topelius sekä tuore maisteri ja Vaasan lukion 25-vuotias opettaja, innokas suomen kielen puolustaja Georg Zacharias Forsman (myöhemmin Yrjö-Koskinen). Turku oli satamakaupunki, jonka tunsivat myös muualla asuneet.

Satama palveli myös turkulaisia. Topeliuksen ja Forsmanin kanssa matkustivat 43-vuotias tupakkatehtailija Per Cerelius Rettig, joka oli todennäköisesti käynyt sukulaisvierailulla heinäkuussa Gävlessä ja journalisti-kustantaja J. W. Lillja. Tämä oli uransa lakipisteessä 48-vuotiaana ja suunnitteli Aleksanteri II:n keväällä hahmottelemien uudistusten innoittamana suomenkielisen kirjallisuuden laajempaa julkaisemista.

Laivat kohtaamisten paikkoina unohdetaan helposti, sillä matkustajaliikenteen vähitellen vallanneet höyrylaivat yhdistivät matkalaisia lyhyeksi ajaksi. Silti ne saattoivat

hyvin erilaisia ihmisiä yhteen Ahvenanmeren aalloilla. Höyrylaivojen matkustajaluette-
loista huomaa ensimmäiseksi Topeliuksen ja Rettigin kaltaiset nimet. Heidän kanssaan
samassa laivassa matkustivat kuitenkin myös maalarimestari Andersson, peruukinteki-
jä Mollinder ja taloudenhoitaja Pehsrdotter.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Turun Meritoimi Oy, Turku/Åbo1800 -hanke.

Erik Julin

Kaupunginapteekkari ja kauppaneuvos Erik Ju-
lin (1796–1874) tunnettiin monessa mukana
olleena toimijana teollistuvan Turun vilkkaassa
elämässä. Hänen kunnianhimoiset liikehank-
keensa kuvaavat osuvasti myös 1800-luvun
kansainvälisten kauppaverkostojen rakentumis-
ta: ne ulottuivat Julinin tapauksessa Aurajoelta
aina Tyynelle valtamerelle asti.

Oulussa syntynyt Julin avasi isänsä jalanjäl-
jissä oman apteekin Turkuun vuonna 1828.
Hän ylläpiti sen yhteydessä lääkekasvitarhaa ja
solmi lääkeainekauppoja tehdessään lukuisia
suhteita ulkomaisiin kauppahuoneisiin. Lääkin-
nällisistä ominaisuuksistaan tunnettua kiinan-
puun kuorta tilattiin Julinin apteekkiin Pietaris-
ta ja Hampurista, jauhettiin myllyllä pulveriksi
ja myytiin lääkkeenä eteenpäin ainakin Lyypekkiin, Tukholmaan ja Englantiin. Pulverin
sekä muiden lääkeaineiden, kuten espanjalaisen lääkeöljyn ja verijuotikkaiden, tuon-
nin ja viennin ansiosta maailmankaupan mahdollisuudet tulivat Julinille tutuiksi.

Satamateollisuudenkin piirissä vaikuttanut Julin perusti vuonna 1851 Suomen histo-
riassa ainutlaatuisen valaanpyyntiyhtiön, jonka osaomistaja oli Pietarissa toiminut ve-
näläis-amerikkalainen kauppakomppania. Julinin alukset olivat tosin jo ennen valaan-
pyynnin aloittamista hoitaneet ulkomaankauppaa Aasian merillä. Esimerkiksi Fröjä-
alus oli vuonna 1850 kuljettanut muun muassa jauhoja, tiiliskiviä, tervaa ja rautalan-
kaa Chileen, Kaliforniaan ja Havaijille. Laivan miehistö joutui saman vuoden syyskuussa

torjumaan kanuunallaan merirosvojen hyökkäyksen Etelä-Kiinan merellä.

Yhtiön kolme ensimmäistä laivaa purjehtivat Alaskaan ja aloittivat valaanpyynnin Novo Arkhangelskin kotisatamasta käsin. Pyyntimatkat Itä-Aasian ja Ohotanmeren aalloille pyyntiin olivat aiempaa pidempiä ja vaativampia; esimerkiksi Fröja oli Turusta valaanpyyntiin lähdettyään matkassa kokonaiset 4,5 vuotta. Myös Krimin sota vaikeutti valaanpyyntiä Venäjän lipun alla. Englantilaiset kaappasivat ja upottivat yhden Julinin laivoista, Anjan, Petropavlovskin satamassa Kamtšatkassa vuonna 1855. Loppujen lopuksi valaanpyynti osoittautui yhtiölle taloudellisesti kannattamattomaksi ja yhtiö hajosi vuonna 1862.

Julin pyrki industrialismin hengessä korvaamaan purjelaivoja höyrylaivoilla ja oli mukana perustamassa lukuisia höyrylaivayhtiöitä, joiden alukset kuljettivat matkustajia ja tavaraa muun muassa Tukholman ja Pietarin välillä. Hän toimi elämänsä aikana Turun vanhan laivaveistämön toimitusjohtajana ja Crichtonin konepajan toisena omistajana. Julin oli myös filantrooppi, joka perusti maailmankaupasta saaduilla varoilla Turkuun muun muassa Hätäkärsivien ystävät -yhdistyksen vuonna 1848 sekä Suomen ensimmäisen työväenasuntoyhtiön vuonna 1850.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Aunes Fotografi Atelier 1867–1869. Museovirasto. Finna.

Lydia Augusta Tuveson

Lähetysaarnaus oli 1800-luvulla yksi keino myös turkulaiselle naiselle nähdä kaukomaita ja vieraila Euroopan keskuksissa. Lydia Augusta Tuveson (1870–1963) matkusti 1890-luvun alussa Kongon vapaavaltiossa saarnaajamiehensä Nils Tuvesonin kanssa. Vuosina 1885–1908 alue kuului Belgian kuninkaalle Leopold II:lle, jonka toiminnan siellä on myöhemmin tulkittu täyttäneen kansanmurhan kriteerit.

Lydia kirjoitti pikkutarkkaa päiväkirjaa elämästään matkasta lähtien, mikä kertoo sen merkinneen hänelle paljon. Jo lapsena Lydia oli kuullut Afrikasta palanneiden lähetysaarnaajien luentoja Turussa. Hän ihaili aikaisempia eurooppalaisia Afrikan-kävijöitä ja esimerkiksi vertaili usein omia kokemuksiaan paikan päällä Henry Stanleyyn kuvauksiin Kongosta. Lydia kirjoitti: ”Monen mielestä olen ehkä kummallinen, kun en kirjoita vain valoisia muistoja vaan kaikkein pimeimmätkin elämäni hetket.” Lydia ei kuitenkaan kauhistellut päiväkirjassaan kongolaisten kohtelua, vaan hänen matkaansa varjosti molenpien pariskunnan osapuolten sairastuminen, joka lopulta johti hänen miehensä kuolemaan.

Lydia syntyi Turussa vuonna 1870. Vuotta aiemmin uusi kirkkolaki oli sallinut virallisesti herätysliikkeiden toiminnan maassa. Suomeen 1870-luvulla saapuneilla vapaakirkollisilla kallisilla vaikutteilla oli angloamerikkalaiset juuret. Lydia itse kirjoittaa ”herätyksen tuulien” alkaneen puhaltaa Turussa, ja ne käänsivät myös Lydian jo nuorella iällä. Turkulaiset suhtautuivat aluksi oudoksuen uudenlaiseen tulkintaan protestanttisuudesta. Jo teini-ikäisenä Lydia tovereineen närkästytti paikallista pastoria kiertämällä ihmisten kodeissa kertomassa Jumalasta.

Lydia ja Nils avioituivat vuonna 1886. Nils saarnasi ensin Turussa ja vuodesta 1889 Stugsundissa Ruotsissa, kunnes hänet kutsuttiin samana vuonna Ruotsin Lähetysyhdistyksen palvelukseen Kongoon. Matkaa ennen käytiin vielä Turussa. Lydia kirjoitti: ”Jätin hyvästit kaikille, rakkaalle äidilleni ja rakkaille sisaruksilleni; kaikki rakkaat ystävät Aurannannoilla lähteäkseni rakkaan puolisoni kanssa Kongoon”. Lähetystyön kansainvälisten verkostojen ansiosta Lydiaa ja Nilsia kestittiin ja ohjeistettiin matkalla useissa Euroopan kaupungeissa Tukholmasta ja Göteborgista Rotterdamiin ja jopa Lontooseen.

Innostuksesta huolimatta myös koti-ikävä vaivasi Lydiaa. Hän kirjoitti iloitsevansa saadessaan kuulla äidinkieltään kaukana kotoa tavatessaan maanmiehiään lähetyspiireissä. Matka jäi lopulta lyhyeksi. Lydian yksinäinen paluu Turkuun oli pitkä ja vaivalloinen. Hän kuitenkin selvisi koettelemuksistaan ja eli pitkän elämän, jonka aikana hän muun muassa teki köyhänaputyötä.

Vuonna 1906 valmistunut Betel Kirkko, jossa toimi Turun Lähetysyhdistys.

Lydia Tuveson oli Anna Salmbergin tavoin linkki Turun ja kansainvälisen kolonialismin historioiden välillä. Lydian elämässä ristesivät monet 1800-luvun eurooppalaiset ilmiöt: lähetyssaarnausta ja vapaakirkolliset liikkeet.

Teksti: Saara Penttinen

Kuva: Postikortti. Matti Kulon kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke.

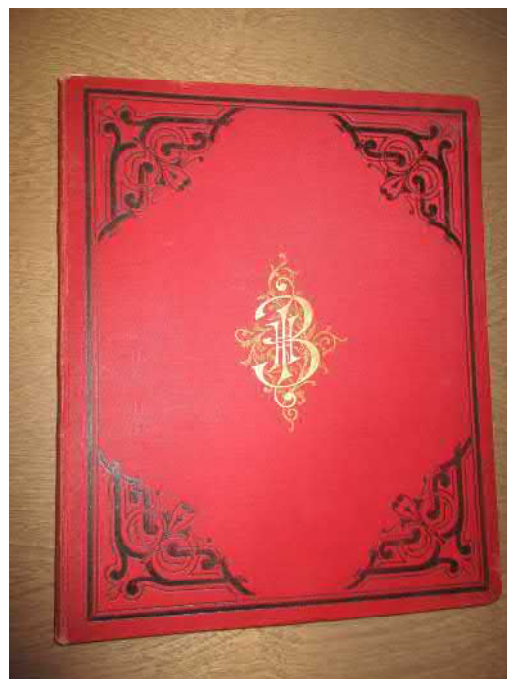
Frans Ferdinand Fagerroos

Frans Fagerroos (1877–1913) valitsi turkulaisuuden monien vaiheiden jälkeen. Hän oli syntynyt Rymättylässä, joka oli sekä isän että äidin kotipaikka. Isä Reinhold Wilhelm oli merimies, joka kuoli kaukomailla, kun Frans oli 20-vuotias. Kaikki kolme poikaa halusivat myös nähdä maailmaa. Felixistä ja Intosta tuli merimiehiä, Frans tähtäsi korkeammalle. Hänestä tuli käsityöläinen, joka hankki oppinsa Euroopasta. Hän tapasi veljeään Felixiä usein Hampurissa. He elivät kansainvälisemmin kuin suurin osa eliitin jäsenistä.

Frans Fagerroos oli kultaaja ja peilintekijä aikana, jolloin ammatti alkoi menettää suosiotaan. 1500-luvun mallin mukaan tehdyt venetsialaistyyliset peilit eivät enää kiinnostaneet kertaustyylien ajan loputtua. Frans Fagerroos oli taitava käsistään ja halusi lähteä kauemmas opiskelemaan. Hän perehtyi ammattiinsa 1900-luvun ensivuotina Göteborgissa ja Tukholmassa, vuosina 1904–1905 hän asui Hannoverissa. Tarkoitus oli oppia kultaamisen saloja mutta myös kieliä. Hän oli ylpeä siitä, että omaksui sekä ruotsin että saksan.

Palattuaan Suomeen 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopussa Frans meni naimisiin sauvolaisen Selma Söderholmin kanssa. He asettuivat Turkuun. Tytär syntyi vuonna 1911, ja Selma alkoi odottaa poikaa syksyllä 1912. Seuraavan vuoden alussa Frans kuoli äkillisesti.

Selman elämä kahden oman lapsen ja yhden ottolapsen kanssa oli vaikeaa. Lapsilta olivat kadonneet isän lisäksi myös tämän veljet. Sitten Felix alkoi kirjoitella. Hän oli päätenyt matkoillaan palokuntalaiseksi ja kirvesmieheksi Floridan Pensacolaan. Hän kirjoitti sukulaisilleen ja Fransin lapsille. Hän lähetti uusien talojen katalogeja, itse

Peilintekijän kirja Saksasta.

kääntämiään sarjakuvia ja postikortteja. Hän oli lasten sankari, kaukainen isän korvaaja.

Fransin ja Felixin sekä heidän isänsä matkoilta perheeseen oli kertynyt kaukaa tuotuja esineitä. Nämä halvalla hankitut mutta rakkaudella hoidetut eksoottiset muistot kertovat arkipäivän kansainvälisyydestä 1900-luvun alun Turussa.

Teksti: Janne Tunturi

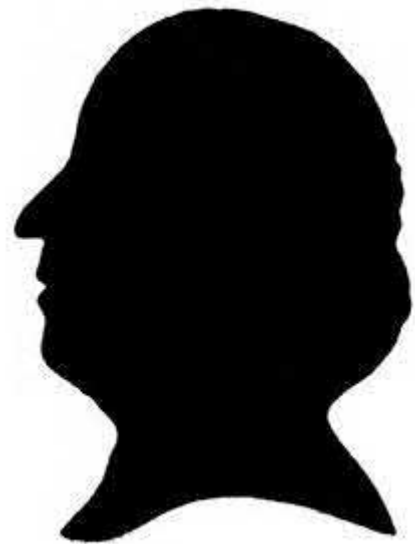
Kuva: Janne Tunturin kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke.

Erik Wilhelm ja Charlotta Djurström

Turun kaupunginkirjastossa on laatikko noin 200 vuotta vanhoja näytelmäkirjotuksia, jotka on pääosin käännetty saksasta ja ranskasta. Kääntäjä oli Erik Wilhelm Djurström (1787–1841), jonka teatteriseurue kiersi myös Varsinais-Suomessa. Djurström on ruotsalaisen teatterihistorian tärkeitä nimiä. Hän oli vuodesta 1807 kuulun Djursgårdsteaternin näyttelijä, joka siirtyi seuraavan vuosikymmenen lopulla kiertävän seurueen johtajaksi. Djurströmin taitavat käännökset olivat esitysten perustana.

Suomessa 1800-luvun alussa esitetty teatteri perustui ryhmien kiertueisiin. Turussa suurin osa seurueista tuli Tukholmasta. Esityksiä järjestettiin vuodesta 1817 nykyisen Kauppatorin reunassa sijainneessa Carl Gustaf Bonuvierin rakennuttamassa teatteritalossa. Turun palon jälkeen alkoi uuden teatteritalon suunnittelu. Åbo Svenska Teaterina nykyisin tunnettu rakennus valmistui vuonna 1839 lähes samalle paikalle kuin missä Bonuvierin teatteri oli ollut.

Kiertävät teatterilaiset olivat oma ryhmänsä, joiden tarjoamaa viihdettä janottiin, vaikka heitä pidettiin kiertolaisina. Djurströmin molemmat puoliset tulivat samasta piiristä. Hänen toinen vaimonsa Charlotta (1807–1877) oli melodraamoja esittäneen seurueen tähti. Schillerin *Orleansin neitsyt* ja Calderónin *elämä on unta* kuuluivat menestyksiin, joita tultiin katsomaan kauempaakin. Vuosi 1841 toi käänteen: tukholmalaiskriitikot eivät pitäneet maaseutua hurmanneen ryhmän esityksistä. Syksyllä teatteri menetti myös johtajansa, kun Djurström kompastui portaissa ja kuoli.

Erik Wilhelm'in silhuetti

Charlotta Djurström jatkoi seurueen johtajana. Hänen aikanaan käytiin usein Turussa ja kaupungissa viihdyttiin pitkiä aikoja. Esimerkiksi syksyn 1848 Djurströmin seurue näyttää viettäneen lähes kokonaan siellä. Erik Wilhelm Djurströmin käännökset olivat edelleen kaikkein perusta. Seurue mainosti käyttävänsä niitä edelleen ja monet käännöksistä jäivät Turkuun.

Teksti: Janne Tunturi.

Kuva: Svenskt Översättarlexikon.

Antti Raita

Antti Raita (1883–1968) sijoittui kuudenneksi Tukholman olympialaisten pyöräilyn maantieajossa. 320 kilometrin mittainen reitti kiersi Mälaren-järven ympäri. Monet pitivät turkulaisen sijoitusta pettymyksenä, mutta kukaan suomalaispyöräilijä ei ole myöhemmin pystynyt parempaan. Raidan saavutuksen takana oli noin 25 vuotta jatkunut pyöräilykuume, joka oli vallannut Turun monen muun kaupungin lailla.

Åbo Tidning kertoo vuonna 1887 ensimmäisten pyörien tulleen Turkuun vuosien 1867–1870 välisenä aikana. Tällöin niitä oli käytetty muun muassa Aurajoen jäällä ajamiseen. Varsinaisesti turkulainen pyöräilyharrastus lähti nousuun siinä vaiheessa, kun modernit, suhteellisen halvat pyörät kehitettiin 1880- ja 1890-luvulla. Ne korvasivat isoetupyöräiset velosipedit. Pyöräilykerho Åbo velocipedklubb syntyi jo isojen pyörien aikana vuonna 1886, mutta se jatkoi toimintaansa seuraavalla vuosikymmenellä. Se järjesti suuria juhlatilaisuuksia, joiden ohjelma oli paljon monipuolisempaa kuin olympialaisten kilpailut. Vuoden 1888 juhlassa Kupittaalla ohjelmaan oli merkitty musiikkia, pyörien ohimarssi, entisen ja nykyisen pyöräurheilun esittely, kuvioajo, pyörärekiajelu ja lopuksi hitaasti ajamisen kisa. Vuonna

Merikapteeni Viktor Norring ja velosipedi.

1894 kaupunkiin rakennettiin sepelipohjainen pyöräilyrata.

Antti Raita alkoi kilpailla vakavasti 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopussa. Hän pärjäsi hyvin ruotsalaisissa kisoissa, joissa paikalliset petkuttivat suomalaisten mielestä käyttämällä ”moottoripusia” ja ylämäkihinausta. Raidan pahin kotimainen kilpailija oli Juho Jaakonaho. Tämä johti Tukholman olympialaisten kisaa, kunnes pyörästä puhkesi rengas. Taas epäiltiin sabotaasia.

Mestaripyöräilijöiden varjossa kehittyi myös suomalainen pyöräteollisuus. Pyöriä myytiin erilaisissa liikkeissä, mutta ensimmäisen varsinaisen pyöräkaupan Turkuun perusti Kustaa Merilä vuonna 1898. Kuusi vuotta myöhemmin hän aloitti pyörän runkojen valmistuksen Suomen Polkupyörä- ja Konetehdas Oy:ssä. Kirvesmies Antti Raita ei ollut siellä töissä. Hän siirtyi Suomesta ensin Neuvostoliittoon ja myöhemmin Yhdysvaltoin.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Anneli Honkasen kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke.

Nikodemus Hauvonen

Suomen etelärannikon kolme merkittävää kaupunkia olivat erilaisia, mutta ne eivät olleet eristyksissä toisistaan. Kaikki tiet eivät vieneet Helsinkiin, vaan Nikodemus Hauvonen (1845–1897) kaltaiset hahmot yhdistivät Turun ja Viipurin. Hauvonen oli suomalainen Saksan-ystävä, joka opetti, käänsi ja matkusti. Hänen germanofiliansa joutui koetukselle vain silloin, kun hän matkusti Saksaan.

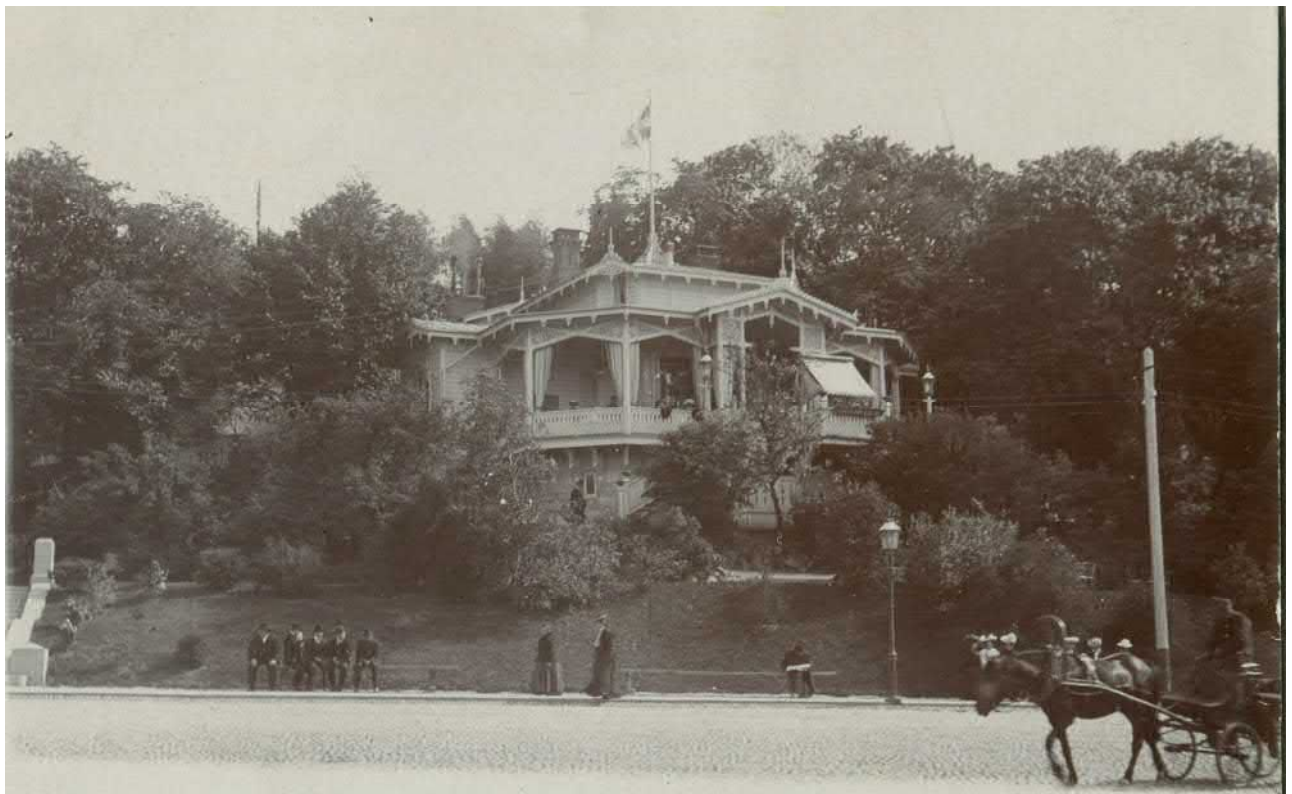
Harjavallassa syntynyt Hauvonen valmistui ylioppilaaksi Turun kymnaasista. Valmistuttuaan opettajaksi hän toimi ensin Viipurissa, mutta siirtyi Turkuun 1880-luvulla. Hauvosta kuvattiin innokkaaksi keskustelijaksi ja miellyttäväksi ihmiseksi. Turussa valmistui *Saksalais-suomalainen taskusanakirja* (1891). Oman pyhiinvaellusmatkansa Hauvonen teki asuessaan Viipurissa; matkakertomus kuitenkin päättyi Turun ylistykseen.

Hauvosen *Matkani ulkomailla* (1878) kertoo hänen yli vuoden kestäneestä Goethen ja Schillerin innoittamasta vierailustaan Saksaan. Helmikuussa 1874 alkanut matka vei Pietarin kautta Leipzigiin, Jenaan ja Berliiniin. Saksa ei vastannut klassisen kirjallisuuden siitä antamaa kuvaa. Tarinassa on kauhukertomuksen sävyjä, sillä Hauvonen tunsu itsensä uhatuksi erilaisissa ”hiiden hinkaloiksi” kutsutuissa yömajoissa. Berliinissä ”luikarit ja tyhjäntoimittajat” häiritsivät tutustumista Brandenburgin porttiin. Jenassa ruokottomat ja kaksintaistelussa arpeutuneet ylioppilaat olivat kauhistuttavia, sillä

Hauvonen oli ajatellut astuvansa romantikkojen kotikaupunkiin.

Hauvosen matkakertomus on mielenkiintoinen realistisuudessaan. Hän kuvaa sekä kaupunkeja että omia tunteitaan avoimesti. Rauhan viipurilainen opettaja löytää vasta päästyään Tukholmasta Turkuun. Ravintola Samppalinnassa hän myöntää, ”etten koko matkallani ollut nähnyt yhtään niin puhdasta ja siistiä kaupunkia kuin tuo uneliaan Aurajoen varrella nyt edessämme yön helmoiin vaipuva Turku oli”.

Opettaja Hauvonen päätyi Turkuun, mutta ei täysin unohtanut toista kotikaupunkiaan. Hän lahjoitti testamentissaan huomattavan summan Viipurin kansankirjastoa varten.

Samppalinnan paviljonki.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Postikortti. Matti Kulon Kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke.

Alma Maria (o.s. Mickelsson) ja Johan Oskar Mecklin

Vuosisadan lopulla teatteri ei ollut enää vain porvariston huvia, vaan se levisi kansainvälisen mallin mukaisesti uusien työväenseurojen piiriin. Turkulaisesta avioparista Alma (1868–1946) ja Johan Mecklinistä (1865–1908) kerrottiin vuonna 1907 *Sosialistin* Kevätlehden artikkelissa ”Muistettavia henkilöitä Turun työväestöstä” seuraavasti: ”Työväenատteen hyväksi [–] ovat työväenyhdistyksessä toimineet hra ja r:va Mecklin yhtä mittaa [sen] syntymästä saakka. Hra Mecklin on pitkän vuosijakson vierieessä toiminut ansiokkaasti työväenyhdistyksen näyttelmäinjohtajana sekä samoin kuin rouvansa sen etevimpänä näyttelijänä.”

Alma oli ollut kolmas Turun Työväenyhdistykseen liittynyt nainen. Hänen luonteva ja varma esiintymistapansa oli huomattu lähes heti. Alma näytteli uransa aikana esimerkiksi näytelmissä *Murtovarkaus*, *Viuluniekka*, *Tukkijoella* ja *Sirkka*. Roolistaan näytelmässä *Laululintunen* hänet jopa palkittiin. Työväenteatterin ohjelmistot olivat ajan tavan mukaan kiertäviä; niihin kuului erilaisia kuvauksia köyhyydestä ja sorrosta, mutta myös komedioita ja musiikinäytelmiä. Johan oli näytellyt myös kauden Kansanteatterissa taiteilijanimellä Oskari Aho.

Perhekuvat vuodelta 1908, Johan Oskarín kuoltua, ja vuodelta 1913.

Jo 1860- ja 1870-luvulla turkulaiset työnantajat olivat wrightiläisessä hengessä suunnitelleet työväestöä sivistävää yhdistystä. Rettigin tehtaan työväelle perustettiin lyhytikäiseksi jäänyt Wapriikki-Työväen-Seura vuonna 1873. Vuonna 1885 perustettu Turun Työväenyhdistys menestyi paremmin kuin edeltäjänsä. Samoihin aikoihin kuin työväestö alkoi itse johtaa yhdistystä 1890-luvulla sen iltamissa alettiin esittää pieniä näytelmiä. Näitä suuren suosion saavuttaneita ja mittakaavaltaan kasvavia työväen näytelmiä esitettiin pääasiassa vuonna 1889 rakennetussa Suomen ensimmäisessä työväentalossa Ursininkadun ja Eerikinkadun kulmassa.

Turun Työväentalon ansiosta aiemmin monien rientojen ulkopuolelle suljetut työläiset saattoivat teatterin lisäksi käydä kirjastossa, urheilla ja harrastaa musiikkia. Näytelmätoiminta oli kuitenkin keskeistä, mihin Mecklinien arvostuskin perustui: ”Kun ottaa huomioon varsinkin ajat muutamia vuosia sitte, jolloin huvit olivat tärkeimpänä tulonlähteenä yhdistykselle, käsittää kuinka suuresta arvosta heidän työnsä on ollut yhdistykselle taloudellisessakin suhteessa”. Näyttelijät olivat kuitenkin usein päivätöillä eläviä harrastelijoita. Kesäisin myös Johan Oskar työskenteli tavaranmittaajana lautatarhalla.

Harrastelijateattereita syntyi myös perinteisille työväestön alueille, kuten Nummenmäkeen ja Raunistulaan. Vuonna 1892 avoituneet Mecklininit asuivat Raunistulassa Ihalininkadulla (nyk. Pohjolankatu). Heillä oli viisi lasta, josta yksi, Eero, eteni faktoriksi Helsingissä. Moni Mecklinien sukulaisista työskenteli *Åbo Underrättelserin* kirjalapainossa.

Erillisten työväen ja porvariston teatterien aika päättyi Turussa vuonna 1945 niiden sulautuessa vähitellen Turun Kaupunginteatteriksi. Työväenteatterin perinne jatkui kuitenkin monissa harrastelijateattereissa.

Teksti: Saara Penttinen

Kuvat: Panu Turusen kokoelma, Elli Aron ja Säde Turusen valokuvia, Turku/Åbo1800-hanke.

Immanuel Nobel

Ingenjören och arkitekten Immanuel Nobel var fadern till dynamitens uppfinnare Alfred Nobel. Immanuel bodde i Åbo ett år efter ha flyttat till staden från Stockholm år 1837 på grund av ekonomiska problem. Även om Nobel tillbringade endast en kort tid i Åbo, kopplas han med Åbos historia på ett rätt så långtgående sätt.

Nobel grundade en av Sveriges första plastfabriker i Stockholm och utvecklade en ryggsäck som kunde fyllas med luft och användas för att flyta på vattnet samt en sjömina som exploderade vid kontakt. Sveriges armé visade inget intresse för Nobels uppfinningar. Lars Gabriel von Haartman, finnen som arbetade som Rysslands emissar i Stockholm uppmanade Nobel att presentera sina uppfinningar för den ryska militären. Hans fru Andriette blev kvar i Stockholm med deras tre barn för att sköta en varuaffär.

Under tiden som Nobel bodde i Åbo deltog han i uppbyggandet av staden genom att planera ett empirihus av sten. Den byggdes redan år 1838 vid Nylandsgatans och Lilla Tavastgatans hörn. Henrik Cajander tog den första dagerrotypin i Finland av Nobels hus. Inte ens detta sparade det historiska huset från att bli rivet. Det ända huset i Åbo som representerade den svenska empiristilen förstördes under sommaren 1962 för att Nylandsgatan kunde göras bredare.

Från Åbo fortsatte Nobels färd till St. Petersburg år 1838. Efter att han fick beställ-

ningar från tsaren och hans generaler flyttade Immanuels familj från Stockholm till Ryssland år 1842. Rysslands armé utnyttjade Nobels sjöminor under kriget på Krim. Minor placerades vid St. Petersburg och år 1856 också vid Aura ås mynning, vid Pukinsalmi och Kuvanäset. Minorerna försvårade Englands sjöoperationer i Finska viken och hindrade bombningen av St. Petersburg. En originell mina har bevarats i Storbritanniens sjömuseum i Greenwich. På Nobels illavarslande uppfinning skrev briterna "Russian infernal machine" – den ryska helvetesmaskinen.

Förbindelserna mellan Nobels släkt och Åbo stad fortsatte genom 1800-talet. Till exempel nära århundradets slut beställde Nobel-företaget, som nu opererade också i Baku vid det Kaspiska havet, tankfartyg från Crichtons maskinverkstad. Också maskinverkstaden Vulcans direktör Caesar Holmström hade före sitt arbete i Åbo arbetat på Nobels fabrik i St. Petersburg och fått industriell erfarenhet där.

Teksti: Jan Helenius

Kuva: Wikimedia Commons.

Signe Ida Katarina Hornborg

Signe Hornborgin (1862–1916) saavutukset ovat häkellyttävät koko maailman mittakaavassa: Hornborg ei ollut vain Suomen ensimmäinen naispuolinen ammattiarkkitehti, vaan koko Euroopan. Usein hänen spekuloidaan olleen jopa ensimmäinen tutkinnon suorittanut naisarkkitehti koko maailmassa.

Signen kuuluisin rakennus ei löydy hänen synnyinkaupungistaan Turusta, vaan Porista: renessanssiasuintalo Newanderin talo eli toiselta nimeltään Signelinna valmistui vuonna 1892. Lisäksi hän piirsi muun muassa Haminan ja Porvoon palokunnantalot ja useampia rakennuksia Helsingissä. Signen persoonallisuudesta kertoo jotain se, että muun muassa *Haminan Sanomat* kirjoitti vuonna 1891 kaupungin olevan suuressa kiitollisuudenvelassa Signelle tämän suunniteltua uuden palokunnantalon ilmaiseksi. Hänen kerrottiin saaneen kiitollisuudenosoitukseksi kultakellon palokuntaan kuuluneilta työmiehiltä. Helsingin Kallioon hän suunnitteli Lasten työhuone -nimisen rakennuksen köyhille lapsille työskentelytilaksi. Joskus Signen ammatillisten saavutuksien saamaa vähäistä huomiota harmitellaan. Kenties sosiaaliset projektit ja palkkiotta työskentely eivät ole omiaan saamaan tekijäänsä merkkihenkilöiden listoihin.

Taistelua koulutuksen saamiseksi naisena 1800-luvun loppupuolella ei voi myöskään väheksyä. Merkittäväksi Signen vuoden 1890 tutkinnon Helsingin Polyteknillisestä opistosta tekee se, että vielä tuolloin naisilla ei ollut pääsyä täysaikaisiksi arkkitehtih-

tuurin opiskelijoiksi. Signe opiskelikin osa-aikaisena ja "erivapaudella". Suomessa arkkitehtien koulutuksen uudistaminen ammattimaisemmaksi oli alkanut pari vuosikymmentä aiemmin. Saksan mallin mukaan Helsingin Teknillinen reaalikoulu oli välivaiheiden kautta kehittynyt vuonna 1879 Polyteknilliseksi opistoksi. Suomessa naisten oli suhteellisen helppo rikkoa sukupuolirooleja maan akateemisen taidekoulutuksen vakiintumattomuuden takia. Muu maailma sai odottaa naisarkkitehtejaan vielä kymmenen vuotta, usein kauemminkin. Signen isällä, Porvoon piispa Anders Johan Hornborgilla, oli epäilemättä vaikutusta Signen koulutukseen. Hän muun muassa toimi puheenjohtajana vuonna 1879 asetetussa suuressa koulukomiteassa, joka oli perustettu uudistamaan suomalaista koulutusjärjestelmää.

Valmistumisensa jälkeen Signe sai töitä piirtäjänä ensin Elias Heikelin ja sittemmin Lars Sonckin arkkitehtitoimistoista. Signe ei avioitunut ja hänen elämänsä loppupuoli on varsin vähän tutkittua. Vuoden 1903 Tampereen ja Kuopion paikallislehdissä hänen kerrotaan hakeneen naispuolisen ammatintarkastajan virkaa. Signe on tärkeä esikuva naispuolisille arkkitehteille ympäri maailmaa. Hän tuntuukin olevan kuuluisampi Suomen ulkopuolella; Signe esimerkiksi mainitaan usein arkkitehtuurin historiasta kertovissa kirjoissa ja artikkeleissa.

Teksti: Saara Penttinen

Kuva: Kari Hakli, 1971. Helsingin kaupunginmuseo. Finna.

Hornborgin ja Eilia Heikelin suunnittelema, vuonna 1898 valmistunut talo Helsingissä Sepänkadulla. Talo purettu vuonna 1969.

Frans Paulin

Hirvensalossa järjestettiin vuosina 1860 ja 1861 Turun sivistysseuran (Åbo bildningscir- keln) kesäjuhlat, jonne kokoontui satoja sivistyksen voimaan uskovia ihmisiä. Suurin osa heistä oli käsityöläisiä tai näiden oppipoikia, joiden ajatuksille pyrki antamaan ää- nen innokas puhuja, viilarimestari Frans Paulin (1839–1874). Hän julisti veljeyden ja yhtenäisyyden sanomaa. Paulin ei viitannut niinkään Ranskan vallankumouksen radi- kaaleihin aatteisiin kuin käsityöläisten keskinäiseen solidaarisuuteen muuttuvassa maailmassa

Paulin oli jo vanha tekijä. Ollessaan paria vuotta aiemmin kisälli hän oli ollut perus- tumassa kuoroa kisälleille, jotka olivat halunneet osallistua sunnuntaikoululaisten kuo- roon, vaikka heidät katsottiin liian vanhoiksi. Turussa oli äkkiä monta kuoroa. Virsipe- rinne oli tehnyt yhteislaulun suomalaisille tutuksi, mutta kaupunkilaisten kuorot olivat suhteellisen uusi ilmiö. Ne loivat ylioppilaiden ja käsityöläisten identiteettiä, eivät vie- lä kansallista omakuvaa. Kuorot toimivat silti jo tässä vaiheessa uusimman runouden ja musiikin popularisoijina. Turun sivistysseuran oma laulu on unohtunut – sen sanoitti Paulin.

Turun sivistysseura oli hyvin suosittu 1860-luvun alussa: sen ensimmäiseen syysko- koukseen osallistui Seurahuoneella noin 800 henkeä. Frans Paulin oli aktiivi, mutta seuran lankoja pitivät käsissään Nils Henrik Pinellon ja J. W. Lilljan kaltaiset porvarilli- set yrittäjät. Ainakin omasta mielestään he olivat sivistäjiä, käsityöläiset sivistettäviä. Paulin pystyi hiljalleen irtautumaan tästä kahtiajaosta. Hänestä tuli seuran oman kir- jaston hoitaja ja hän toimitti sen kirjaluettelon (1865).

Turun sivistysseuran kortti vuodelta 1867.

Kirjastonhoitaja Paulin ei ollut enää siviilielämässään käsityöläinen vaan ”tehtailija”, jolla oli käsityöläisverstaas Kerttulinkadulla. Se paloi vuonna 1864, minkä jälkeen Paulin alkoi ilmeisesti miettiä siirtymistä Helsinkiin. Hän muutti pääkaupunkiin seuraavana vuonna ja alkoi puuhata uutta sivistysseuraa. Paulin ei kuitenkaan saanut enää samaa asemaa kuin Turussa, vaan hänet syrjäytettiin taloudellisiin epäselvyyksiin vedoten.

Loppu on traaginen. Paulin löydettiin kuolleena kadulta vuonna 1874. Hänen leskensä myi sen jälkeen useissa ilmoituksissa leluja ja krocketin pelivälineitä.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Turun Museokeskus. Finna.

Wallina Valtin

Hotelli Hamburger Börsin kehitys 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana yhdeksi Suomen parhaiten varustelluksi hotelliksi juontaa pitkälti juurensa Tukholmasta Tampereen kautta Turkuun 1800-luvun lopulla muuttaneeseen Wallina Valtiniin. Valtin oli virolaisen suutarin tytär, joka menetti isänsä jo varhain lapsena ja oli sen jälkeen karaistunut ruotsalaisissa ravintolakeittiöissä työskentelemällä. Hän sai Suomen kansalaisuuden, osti Turun kauppatorin laidalla sijainneen Hamburger Börsin vuonna 1898 ja aloitti yrittäjäjohtamisen 28-vuotiaana.

Valtin alkoi heti laajentaa ravintolaa hotelliksi. Hänen alaisuudessaan Börsin 14 ensimmäistä huonetta varusteltiin vuonna 1904 muun muassa sähkövaloilla ja puhelimella, jotka olivat tuolloin harvinaisuuksia suomalaisissa hotelleissa. Börsillä oli myös oma voimalaitos. Hotellin jugendsalissa ja ravintolassa viihtyivät vieraat ja kaupunkilaiset pääsivät eurooppalaisista kulttuurivirtauksista hyvinkin tietoisena Valtinin myötävaikutuksesta todistamaan monenlaisia esityksiä aina unkarilaisista ja italialaisista naisorkestereista taikureihin, soittokuntiin, laulajiin ja jonglööreihin.

Valtina on kuvailtu määrätietoiseksi, huumorintajuiseksi ja värikkääksi persoonaksi, jolla oli myös eksentrisempi puolensa. Hän ei pelännyt johtaa omalla voimakastahtoisella tyyliään eikä ollut liioin ajan konventioiden tai normien kahlitsema. Valtin tunnettiin Turussa myös tyttöjen koulutuksen puolestapuhujana ja rahoittajana. Hän johti

Hamburger Börs.

ennen Tukholmaan paluutaan Hamburger Börsiä lähes puolen vuosisadan ajan ja nosti yrityksen turkulaisen ravintola- ja hotellikulttuurielämän näkyvimpään keskiöön.

Teksti: Jan Helenius

Kuva: Postikortti. Heikki Kujanpään kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke.

Victor Westerholm

Maisemamaalari Victor Westerholm (1860–1919) oli keskeinen 1800-luvun turkulaisen kulttuurielämän vaikuttaja. Turun Taideyhdistyksen perustajajäseniin kuulunut Westerholm toimi ensimmäisenä intendenttinä. Hänen johtajakaudellaan 1891–1919 taidemuseon kokoelma karttui kaiken kaikkiaan 400 teoksella, joiden joukossa on useita kultakauden klassikkoteoksia.

Düsseldorfissa opiskellut Westerholm työskenteli 1800-luvun lopulla opettajana ja johtajana entisessä opinahjossaan, Suomen Taideyhdistyksen piirustuskoulussa. Vuonna 1830 perustettu Turun piirustuskoulu oli maan ensimmäinen taideoppilaitos, jossa piirtämistä harjoiteltiin ajan tavan mukaan litografisia mallilehtiä ja antiikin veistoksista tehtyjä kipsimalleja apuna käyttäen. Maalaus ei kuulunut opetusohjelmaan, mutta kiinnostuneimmat saivat kokeilla öljymaalausta oppituntien jälkeen.

Turun taidemuseon sisätiloista.

Vuonna 1891 Westerholm nimettiin vastaperustetun Turun Taideyhdistyksen intendentiksi. Yhdistyksen tehtäväksi määriteltiin varsinaissuomalaisen taide-elämän edistäminen muun muassa taidekokoelman ja näyttelytoiminnan avulla. Turkulaisten taiteenystävien pitkäaikainen haave toteutui keväällä 1904, kun Taideyhdistyksen ylläpitämä Turun taidemuseo avasi ovensa yleisölle Puolalanmäen laella. Westerholm toimi museon johtajana vuoteen 1919 saakka.

Westerholm, jolla oli laajat henkilökohtaiset yhteydet Suomen taiteilijakuntaan, oli ratkaisevassa roolissa Taideyhdistyksen teoshankinnoista päätettäessä. Suuri osa Turun taidemuseon tunnetuimmista kultakauden töistä onkin hankittu oman aikansa nykytaiteena. Esimerkiksi Axel Gallénin naturalistinen *Akka ja kissa* (1885) ostettiin taideyhdistyksen kokoelmiin vuoden 1895 vuosinäyttelystä ja Gunnar Berndtsonin *Kesä* (1893) hankittiin taiteilijalta vuonna 1894. Marraskuussa 2016 avattu kokoelmanäyttely ”Toteutuneita unelmia ja toteutumattomia” esittelee näitä varhaisia teosostohankintoja, jotka luovat vankan perustan taidemuseon toiminnalle edelleen.

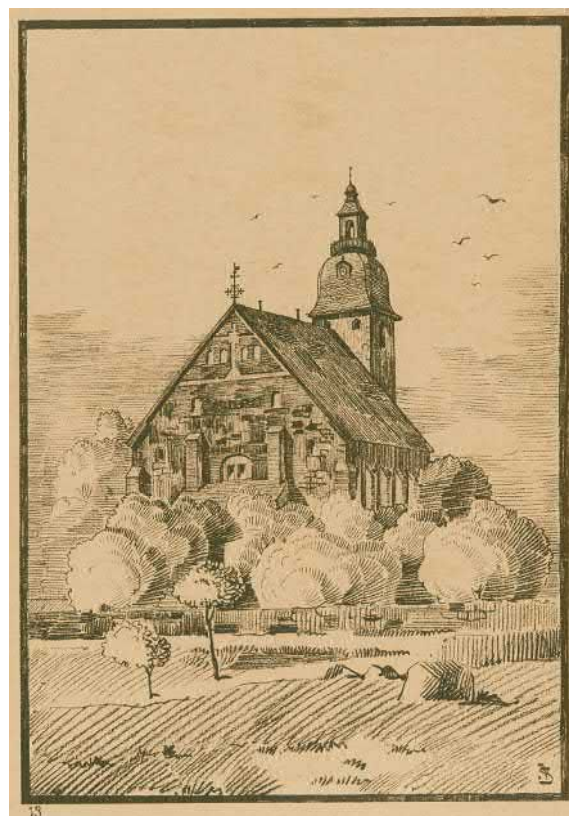
Teksti: Elli Liippo, Turun taidemuseon museolehtori

Kuva: Postikortti. Matti Kulon kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke.

Augusta Granberg

Naantalin luostarin raunioita usein vartioinut Augusta Granberg (1827–1905) oli maailmaa nähnyt taitelija, aktiivinen naisasianainen ja keskeinen hahmo 1800-luvun suomalaisessa historiakulttuurissa. Granberg syntyi 11 viikkoa Turun palon jälkeen ja vietti lapsuutensa Rymättylässä. Sen ja Turun välisestä alueesta tuli yksi hänen kiintopisteistään. Turussa hän kävi ilmeisesti samaa Anna Salmbergin tyttökoulua kuin ennen häntä Fredrika Tengström.

Augusta Granberg oli erinomainen piirtäjä ja hyvä oppimaan kieliä. Hän pyrki Turun piirustuskouluun, mutta hänelle todettiin, ettei se ole naisia varten. Hän neuvotteli yliopettaja R. W. Ekmanin kanssa ja sai oikeuden osallistua opetukseen. Granberg kävi opintomatkoilla muun muassa Ranskassa, Sveitsissä ja

Naantalin luostarin kirkko.

Saksassa. Hänestä tuli mestarillinen kopioija, jonka jäljennöksiä Murillon ja Rafaelin töistä muisteltiin nekrologeissa. Kopioimisen korostaminen oli myös sukupuolittunut tapa arvioida naistaitelijaa.

Lähiseudun menneisyys ei jättänyt rauhaan opettajana pääosin Turussa mutta myös Viipurissa toiminutta Granbergia. Hän oli kiinnostunut arkeologiasta ja löysi innostavan kohteen Rymättylän ja Turun puolimatka-alueen kaivauksiin. Naantalista avautui toisenlainen näkymä Suomen historiaan kuin Turusta: luostarin raunioilla katolisen kirkon ja ruotsalaisuuden merkitys oli selkeää. Keskiaika hallitsi pientä kaupunkia toisin kuin kivitalojen ja kauppaporvareiden Turku.

Arkeologia oli 1800-luvulla populaari tiede, joka tuntui palauttavan kadonneet kulttuurit eläviksi. Se tarjosi uutta tietoa menneisyydestä tuodessaan esiin kuolleiden maailman kokonaiset sivilisaatiot paljastuivat kaivauksissa, joista riitti myös aiheita kauhukertomuksiin. Augusta Granberg ei pelännyt. Tor Carpelan muistelee, kuinka Augusta toimi vahtina Naantalin kaivauksilla. Hän keräsi itselleen mittavan muinaismuistokokoelman ja kävi tutustumassa arkeologiaan niin Saksassa kuin Tanskassa.

Augusta Granberg ei ollut vain keskiajasta kiinnostunut opettaja. Hän oli osa skandinaavisen naisten emansipaation ensimmäistä aaltoa, jota innoittivat turkulaissyntyisen Fredrika Bremerin kirjoitukset. Taide ja arkeologia tarjosivat reitin yhteiskunnalliseen toimintaan.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: V. Schilling. Painanut Yrjö Weilin 1900–1910. Museovirasto. Finna.

Georg Theodor Chiewitz

Turun ja Porin läänin arkkitehtinä ja Turun kaupunginarkkitehtinä toiminut Georg Theodor Chiewitz (1815–1863) oli yksi Ruotsista Suomeen muuttaneista. Konkurssin jälkimainingeissa itään siirtyneellä Chiewitzillä oli monipuolinen kansainvälinen kokemus: hän oli työskennellyt niin Kreikassa, Englannissa, Ranskassa kuin synnyinmaassaan Ruotsissa. Monipuolinen osaaminen vaihteli linnoituksista, silloista ja tehtaista kuninkaallisiin huvilinnoihin ja restaurointiin.

Vakiinnuttuaan Turkuun 1850-luvun alussa Chiewitz säilytti tiiviit suhteet Ruotsiin, mutta Turusta löytyi myös vanhoja ystäviä kuten Tukholman kuninkaallisen taideakatemian opiskelijatoveri hovimaalari R. W. Ekman. Chiewitzin luona vuosina 1861–1862 harjoittelijana toiminut – myöhemmin Helsingin keskustan suurista rakennushankkeis-

ta tunnetuksi tullut arkkitehti – Theodor Höijer muisteli, että Chiewitzillä oli varsin pieni lähimpien ystävien piiri. Hyvä tarinankertoja tapasi perhepiirissä useimmiten Ekmanin lisäksi kulttuuripersoona N. H. Pinelloa ja Suomen matkaoppaan ruotsiksi ja ranskaksi kirjoittanutta kreivi G. Ph. Armfeltia.

Chiewitzin ura Suomessa jäi lyhyeksi, sillä hän kuoli alle 50-vuotiaana. Hänen kädenjälkensä jäi kuitenkin näkymään monella tavalla. Hänen töitään ovat esimerkiksi Porin ja Uudenkaupungin asemakaavat ja uusgoottilaiset tilikirkot. Turussa Chiewitzin töitä ovat muun muassa puistokahvila Pinella sekä Villa Roma Ruissalossa. Tarinoita kokemuksistaan maailmalta, näkemyksiään arkkitehtuurista ja kontakteja Tukholmaan Chiewitz tarjosi myös seuraavan sukupolven arkkitehdeille kuten Höijerille, Theodor Deckerille sekä turkulaissyntyiselle Frans Sjöströmille.

Teksti: Taina Syrjämaa

Kuvat: Mesovirasto. Finna.

Fredric von Rettig

Fredric von Rettigin kuolema lokakuussa 1914 ei jäänyt huomaamatta. Lehdet täyttyivät nekrologeista, muisteloista ja hautajaisten kuvauksista. Kesällä alkanut maailmansota sai vähemmän palstatilaa – ainakin Turussa. Vuonna 1898 aateloitu Rettig oli tupakkatehtailija, monitoiminen liikemies sekä taiteen ja kulttuurin mesenaatti. Gävlessä syntynyt Rettig oli tullut Turkuun 24-vuotiaana vuonna 1867. Nuoruutensa hän oli viettänyt Italiassa, Sveitsissä, Ranskassa ja Saksassa. Suomessa kirjoitetuissa nekrologeissa tämä aika yleensä ohitettiin. Se jättää kuvan Rettigistä hyvin vajaaksi.

Rettig joutui Turkuun siksi, että hänen setänsä Per Cerelius Rettig oli lapseton. Saksalaisaustaiset Rettigit olivat jo 1800-luvun alusta asti menestyneet tupakkakauppiaina Gävlessä luoden kontaktien verkkoa yli Euroopan. P. C. Rettigin Turun tehdas oli perustettu vuonna 1845. Per Cerelius kävi Ruotsissa usein, mutta hän tapasi veljeään, Ruotsin tehtaan johtaja Robert Rettigiä todennäköisesti myös Nizzassa ja Ranskan Rivieralla, joissa he molemmat viettivät vapaahetkiään.

Robert Rettigin poika Fredric sai toisenlaisen koulutuksen kuin esimerkiksi kauppi-

aaksi valmistautunut setänsä. Hänet lähetettiin Geneven akatemiaan. Koulu ei ollut vielä 1860-luvun alussa moderni yliopisto. Se oli Jean Calvinin perustama protestanttisen oppineisuuden täyttämä humanistinen ja teologinen korkeakoulu. Rettig perehtyi Genevessä kirjallisuuteen ja ranskan kieleen; Bremenissä hän oppi liikealan taitoja. Hän kävi myös Lontoon lähellä Twickenhamissa. Pisimmän aikaa hän kuitenkin viihtyi Italiassa.

Rettigiä muistellut Axel Haartman totesi tästä tulleen nuoruusvuosinaan melkein italialainen. Mistä oli kysymys? Rettig sai kirjeitä torinolaiselta Virginia della Roverelta (k. 1871), jonka suku osallistui aktiivisesti Italian poliittiseen mullistukseen 1850- ja 1860-luvulla. Virginian veli Alessandro toimi sotaministerinä ja sisar Clementina tunnettiin runoilijana. Virginia oli Fredric Rettigiä vanhempi ja kutsui tätä ”rakkaaksi lapseksi”. Rettig vietti Pohjois-Italiassa pitkiä ajanjaksoja ja ilmeisesti tutustui uuden valtion keskeisiin hahmoihin.

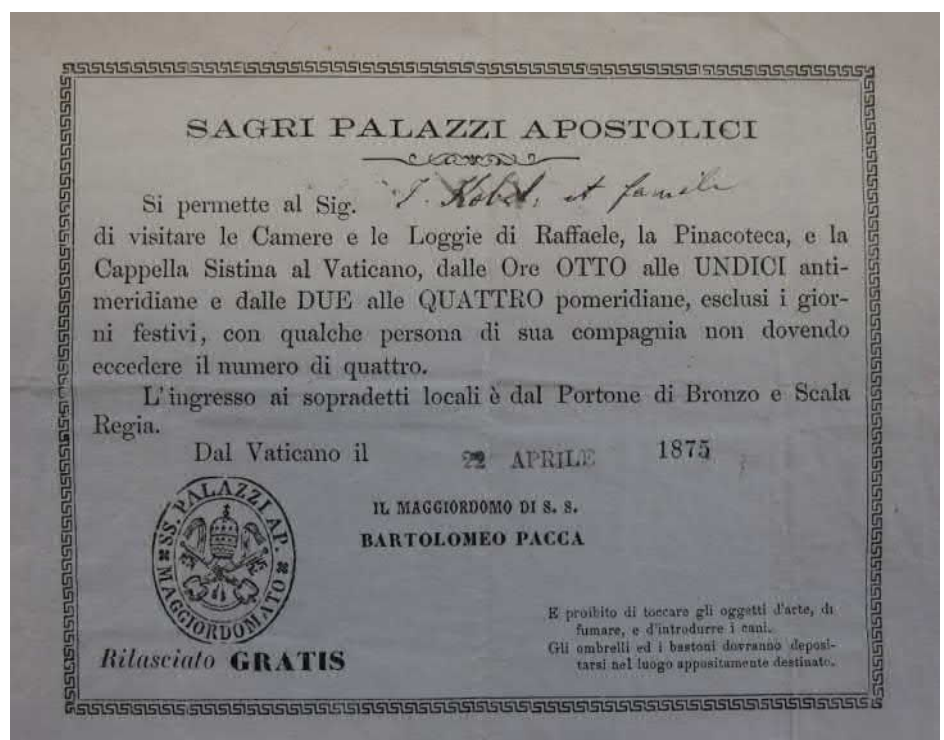
Fredric von Rettig kertoi vanhempana mielellään ajastaan Italiassa. Virginia della Roveren kirjeiden perusteella Rettig ei olisi ollut erityisen innostunut sukuyrityksen jatkamista tai joutumisesta Suomeen. Tupakkatehdas kuitenkin kukoisti hänen aikanaan ennen kaikkea 1800-luvun lopussa hyvin nopeasti kasvaneen savukkeiden myynnin takia. Kirjat ja historia olivat silti sen johtajalle yhä tärkeämpiä.

Rettig lahjoitti Turulle kaupunginkirjaston, mutta hän oli myös itse kirjamies. Hän keräsi suuren yksityiskirjaston ja ehti jopa kääntämään Julian Schmidtin englanninkielisen kirjallisuuden historian. Hautajaisissa Rettigiä muistettiin nimenomaan turkulaisen kulttuurin keskeisenä hahmona. Hän käytti liike-elämässä saamiaan voittoja rahaa tärkeämpiin asioihin.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Taina Syrjämaa

Pääsylippu Rettigin Italian matkalta vuodelta 1875.

Aline "Tytty" Kyrklund (o.s. Herlin)

Aline kehittämässä valokuviaan Hietalan terassilla seuranaan lapset Greta ja Rafael.

Aline eli perheen piirissä "Tytty" Kyrklund (1863–1931) oli aikakaudelleen poikkeuksellinen nainen muun muassa valokuvausharrastuksensa takia. Alinen valokuvissa 1800-luvun lopun huvilaelämä Ruissalossa tulee eläväksi ainutlaatuisella tavalla. Hänen ottamistaan kuvista on säilynyt satoja lasinegativeja. Alinella oli tapana myös kehittää kuvansa itse.

Ruissalo oli 1800-luvun toisella puoliskolla turkulaisen porvariston kesänvietto- ja kohtaamispaikka. Siellä liike- ja virkamiesten perheet seurustelivat ja nuoret ihastuivat toisiinsa. Miehet kävivät kaupungissa töissä perheiden viettäessä huvilaelämää. Ruissalossa vietettyjä kesiä dokumentoitiin monin tavoin, esimerkiksi maalauksissa ja valokuvissa. Aline oli yksi ensimmäisistä turkulaisista amatöörialokuvaajista. Hän ikuisti Ruissalossa iloista kesänviettoa perheen ja ystävien kanssa, lapsiensa leikkejä, vene-matkoja, lääkäripuolisonsa Karlin työmatkaa hevosella kaupunkiin, palvelusväkeä ja Kyrklundien lehmiä laitumella – perheiden karja sai myös viettää vapaasti kesää Ruissalon metsissä.

Turkulaiset porvarit olivat jo vuonna 1843 vaatineet yhteistuumiin senaatilta kaupungin omistamaa Ruissaloa itselleen kesänviettopaikaksi ja viljelysmaaksi. Perusteenä oli, etteivät he voineet matkustaa kauaksi kaupungista, jossa heidän liikkeensä ja

työpaikkansa sijaitsivat. Saari jaettiin 46 palstaan, mutta pettymykseen porvarit saivat ne vain vuokralle 50 vuodeksi. Rikkaimmat, esimerkiksi Rettigit, omivat itselleen useampia palstoja. Ruissaloon nousi lähes 100 huvilaa. Näistä osa, esimerkiksi Kyrklundlundien vuonna 1890 vuokraamalle tontille siirtämä satulakattoinen Hietala ja muut suvun myöhemmin rakentamat huvilat, ovat edelleen olemassa. Hietala sijaitsi Santalahden pohjukassa, hieman syrjässä Ruissalon paraatipaikkoihin nähden.

Kyrklundit kesävieraineen Hietalan terassilla.

Suurin osa Turun silmäätekevien suvuista vietti kesänsä Ruissalossa. Siellä viihtyivät niin vanhat turkulaiset suvut kuin vasta Turkuun muuttaneetkin. Myös Alinen elämässä monet ajan kuuluisat helsinkiläiset ja turkulaiset suvut kietoutuivat yhteen. Alinen äiti oli Johanna "Hanna" Herlin o.s. Wecksell, joka leskeksi tultuaan piti Helsingissä lelukauppaa. Hannan veli oli kuuluisa runoilija, Josef Julius Wecksell, jonka patsas sijaitsee Turun tuomiokirkon vieressä. Alinen isä oli puolestaan Gustav Albert Herlin; Alinen pikkuveli olikin Koneen perustaja, Harald Herlin. Aline nai turkulaisen lääkärin ja Duodecimin perustajajäsenen Karl Gustav Kyrklundin (1854–1916), jonka äiti oli runoilija Malmströmin sukua ja isä turkulainen suutarimestari. Heidän tyttärensä Margareta (Greta) nai puolestaan Rafael Hellströmin. Karlilla ja Alinella oli lisäksi kaksi poikaa, jotka käänsivät 1930-luvulla sukunimensä muotoon Kyrki. Karl Magnuksesta tuli juristi, Karl Rafaelista lastenlääkäri ja Naantalin parantolan ylilääkäri.

Aline valokuvissa lapset ovat vielä pieniä: he leikkivät rannalla ja sisätiloissa, kiipeilevät puissa ja pelaavat tennistä perheen yksityisellä tenniskentällä, yhdellä ensimmäisistä Suomessa. Aline valokuvaus sopi Kyrklundien lukuisiin kulttuuri- ja musiikkiharrastuksiin. Hänen ottamansa kuvat näyttävät huolettomilta, mutta todellisuudessa ne vaativat kärsivällistä suunnittelua ja perheen tukea. Harrastuksen juuret saattoivat olla Karlin ulkomaille suuntautuneissa työmatkoissa, joista osaan Aline osallistui. Mannermaalla amatöörivalokuvaus liitettiin usein juuri naisiin, jotka saattoivat kameran turvin irtautua tutuista piireistään.

Teksti: Saara Penttinen

Kuvat: Aline Kyrklund. Olli Kyrjen kokoelma, Turku/Åbo1800-hanke

Sirkuslaiset

Toukokuussa 1880 Turun poliisi merkitsi arkistoihinsa tiedon italialaisen perheen saapumisesta kaupunkiin. Muusikoksi esittäytynyt Pietro Manzoni toi mukanaan vaimonsa Orsolan ja kolme lastaan: Jeanette oli nuorallatanssija, Giovanino ja Giacomo trapetsitaiteilijoita.

Manzonin veljekset esiintyivät Turussa niin omissa näytöksissään kuin sirkus Houcken yhtenä ohjelmanumerona. Tämä ranskalainen sirkus oli tässä vaiheessa jo eurooppalainen instituutio. Viimeiset vuotensa Tanskassa kirjoilla olleen perustajan Jean Léonardin poika Adolphe toi sirkuksen myös Turkuun.

Ohjelmassa oli taitoratsastusta ja klovneja. Todennäköisesti esiintyjänä oli myös legendaarinen Charles Houcke, surullinen

Turussa kävi myös italialaisia oopperalaulajia. Juliste mainostaa italialaista oopperaa vuodelta 1898.

klovni, joka teki vuosia myöhemmin itsemurhan onnettoman rakkauden takia. Manzoniin veljekset esittivät ”eleganttia ja varmaa voimistelua” trapetsilla. Ilmoitusten mukaan ilta huipentui hevosen lahjoittamiseen. Hevosten osuus Houcken toiminnassa oli muutenkin tärkeää, sillä sirkus järjesti myös kilparatsastusta Kupittaalla.

Kaikki ei mennyt niin kuin mainoksissa luvattiin. Ainakin Porissa yleisö oli järkyttynyt hevosten huonosta kunnosta ja niiden raa’asta kohtelusta. Trapetsi- tai nuorallatanssiesityksistä ei kritiikkiä löydy. Niin Jeanette kuin hänen veljensä esiintyivät Suomessa useaan otteeseen 1880-luvulla.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: Juliste. Sibelius-museo, Turku/Åbo1800-hanke.

Charles (Carlo) Bassi

Italialaissyntyinen mutta pääosan elämäntyöstään Turussa tehnyt Charles Bassi (1772–1840) oli ensimmäinen Suomessa vakinaisesti toiminut ammattikoulutuksen saanut arkkitehti. Hän oli ensimmäinen julkisia rakennuksia valvovan intendentinviraston (myöhempi Rakennushallitus) esimies ja täten Carl Ludvig Engelin edeltäjä. Tyyllillisesti hillittyä, kustavilaisperäistä uusklassismia edustanut Bassi jäi kuitenkin seuraajansa Engelin varjoon myös koska hän ei siirtynyt uuteen pääkaupunkiin vaan jäi loppuelämäkseen turkulaiseksi.

Charles (syntyjään Carlo Francesco) Bassi syntyi Torinossa ja muutti Ruotsiin jo 11-vuotiaana isosisarensa tanssijatar Giovanna Bassin kanssa, johon kuningas Kustaa III oli ihastunut Italian-matkallaan. Giovannasta tulikin Tukholman kuninkaallisen teatterin johtava tanssijatar. Charles Bassi opiskeli arkkitehtuuria Tukholman taideakatemiassa niinikään Kustaa III:n Ruotsiin tuoman arkkitehti Louis Jean Desprezin johdolla. Bassi pystyi jatkamaan opintojaan Tukholman taideakatemian palkintojen turvin synnyinmaassaan Italiassa. Hän oleskeli lähes koko 1790-luvun Roomassa tutkien Rooman vanhaa ja modernia arkkitehtuuria ja toimi jo siihen aikaan aktiivisen ikuisessa kaupungissa toimineen skandinaavisen taiteilijayhdyskunnan piirissä. Bassi oli muun muassa Roomaan saapuneen Bertel Thorvaldsenin ensimmäisiä ystäviä ja oppaita.

Thorvaldsenin kipsireliefi.

Palattuaan Pohjolaan Bassi siirtyi vuonna 1802 Tukholmasta Turkuun valvomaan opiskelutoverinsa Carl Christoffer Gjörwellin suunnitteleman Akatemiatalon rakennuttamista. Bassin itsenäinen osuus Akatemiatalon suunnittelussa oli vähäinen, vaikka usein on nähty, että juhlasali olisi ainakin osin hänen suunnittelemansa. Bassi loi kuitenkin Suomessa pian oman itsenäisen uransa sekä Turussa että sen ympäristössä, jossa hän suunnitteli aateliston tilaamia kartanoita muun muassa Halikkoon Viurilan ja Joensuun kartanot. Turkuun hän rakennutti varakkaiden kauppiaiden yksityistaloja, joista monet ovat vieläkin säilyneet, kuten kolmen kivitalon kortteli Läntisen Rantakadun ja Aurakadun kulmassa.

Bassin viimeisen kauden tunnetuin teos on nykyinen Åbo akademian päärakennus (alunperin kauppias Trappin kaupunkitalo). Siinä hän käytti ensimmäistä kertaa pylväskolonnadia ilmeisenä mallinaan Engelin pietarilaisvaikutteinen uusklassismi, mutta korvasi Engelin koristeelliset joonialaiset ja korinttilaiset pylväät ankaralla toscanalaisella arkkitehtuurikielellä.

Tärkeä osuus Bassilla oli intendentin viraston johtajana ympäri Suomea rakennettujen puukirkkojen suunnittelussa. Niiden arkkitehtuurikielessä hän yhdisti kustavilaista uusklassismia perinteiseen suomalaiseen ristikirkkomalliin. Bassi kuitenkin luopui urastaan intendentinvirastossa vuonna 1824 ja vietti loppuelämänsä pääasiassa Kemiössä ostamallaan Gammelbyn tilalla.

Viurilan kartano.

Teksti: Simo Örmä, Suomen Rooman-instituutin intendentti

Kuvat: Suomen Rooma instituutti.

Charles Bassi 1811. Kuva Smedberg & Määttä 1920. Museovirasto. Finna.

The Fisk Jubilee Singers

Lokakuun 8. päivänä 1895 Turun ruotsinkielisen lyseon juhlasaliin saapui noin 100–150 kuulijaa seuraamaan The Fisk Jubilee Singersin konserttia. Korkeat pääsylippujen hinnat vaikuttivat todennäköisesti yleisön määrään, vaikka lauluyhtye tunnettiin laajasti. 24-vuotias yhtye oli ensimmäisellä Suomen-kierroksellaan, mutta se oli esiintynyt Euroopassa jo useaan otteeseen. Vuonna 1866 perustettu, mustille tarkoitettu Fiskin yliopisto keräsi suositun yhtyeen avulla rahaa omaa toimintaansa varten. 1890-luvulla kiersi kaksi samannimistä yhtyettä, jotka molemmat pitivät itseään alkuperäisinä.

The Fisk Jubilee Singersin kahdeksan laulajaa saapuivat Turun satamaan Tukholmas-ta höyrylaivalla, mutta he konsertoivat ensin Helsingissä ja Porvoossa ennen siirtymistään Turun kautta Poriin, Tampereelle, Hämeenlinnaan ja Viipuriin. Yhtyettä johti tässä vaiheessa sopraano Maggie Porter Cole, hieman yli 40-vuotias Tennesseessä syntynyt entinen orja, josta oli tullut sen merkittävin hahmo.

Spirituaalit, hengelliset laulut tekivät mustien musiikkia tunnetuksi. Sanoitusten raamatulliset viittaukset helpottivat toisenlaiseen perinteeseen tottuneita hyväksymään oudot soinnut ja rytmit. Laulut oli käännetty ohjelmalehtiseen ruotsiksi, mutta turkulainen yleisö tuskin tiesi, mitä se oli tullut kuulemaan. Yhtyeen laulua tallennettiin vasta vuonna 1909. Ennen konserttia kirjoitetut jutut korostivat eksotiikkaa, ”värillisiä lau-

lajia.

Lyseon juhlasalissa istui myös muutamia toimittajia, joiden seuraavana päivänä julkaistut arviot ovat varhaisimpia suomalaisia mustan musiikin arvosteluja. Sanomalehti *Aurassa* kerrottiin konsertin omituisesta vaikutuksesta. Kuoro lauloi puhtaasti mutta monotonisesti ja sen ”värikykset” eli voimakkuuden vaihdokset olivat yllättäviä. Amerikkalaisten säveltäjien ”iloisista” kappaleista hän piti paljon, tosin ”nämä ilokkaat sävellykset, joiden suorituksessa usein mimiikki oli tarvittavana lisänä, olivat toisinaan sitä laatua, että kuulija ehdottomasti tuli ajatelleeksi, oliko niiden esittämisen paikka hyvin valittu.” Lyseon rakennus oli liian arvokas tila tällaiselle musiikille.

Sen sijaan *Åbo Underrättelser* kertoi innostuneesta vastaanotosta. Laulajien äänet olivat olleet vahvoja, mutta he lauloivat myös hienoja pianissimoja. Yleisö vaati ylimääräisiä numeroita niitä kuitenkaan saamatta. Ohjelmisto oli vaihtelevaa ja konsertin loppupuolella Maggie Porter Cole lauloi jopa Kantelettaren hittilaulun ”Tuoll’ on mun kultani” – tosin ruotsiksi. Sen esitys ei kuitenkaan toimittajaa viehättänyt.

The Fisk Jubilee Singers lähti junalla Poriin ja lopulta monta kaupunkia kierrettyään se jätti Suomen. Sen laulamien spirituaalit ja maalliset laulut jäivät elämään amerikkalaiseen laulukirjaan. Kanteletar palasi mustien lauluyhtyeiden ohjelmistoon 1950-luvun alussa, kun The Delta Rhythm Boys levytti ”Tuoll’ on mun kultani” suomeksi.

Teksti: Janne Tunturi

Kuva: The Fisk Jubilee Singers vuonna 1882. Wikimedia Commons.